

ВИБИРАЮЧИ ПРЕЗИДЕНТА — ВИБИРАЄМО МАЙБУТНЄ!

ВИМОГИ

до кандидатів у Президенти України на виборах 1999 року

Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка підтримуватиме кандидата у Президенти України, у передвиборчій програмі якого:

— чітко заявлений курс на розбудову незалежної соборної демократичної Української, за формою та змістом, держави, продовження економічних реформ, створення цілісної системи соціального забезпечення;

— впровадження державної української мови у всі сфери життя та діяльності суспільства, притягнення до кримінальної відповідальності за порушення мовного законодавства;

— створення системи фінансової підтримки розвитку національної культури, науки, освіти, медицини, збереження національного інформаційного простору;

— проведення цілеспрямованої кадрової політики, залучення до влади компетентних, енергій-

Наче і в цю мить ми вже старіше за нашу Україну рівно на дві роки. Я народився в 1931 році, двадцять п'ять років тому, в той же день, коли й був проголошено незалежність держави України. Ця дуже малодітська наша суверенна камінь притягання і в той час, показуючи майстерність зм. Я б хотів, щоб всі були прикладом з Президентом, щоб він був сильний, розумний, і спритливий і щоб разом з ним все Україна почала розвиватися гідно Українською мовою.

Герман
Тарас
Учень 5-А класу
шк. «Просвіта»

них, чесних патріотів України;

— утвердження державної ідеології, базованої на українській національній ідеї, на національних і морально-етичних цінностях українського народу;

— проведення внутрішньої політики, спрямованої на консолідацію українського суспільства;

— здійснення зовнішньої політики в інтересах українського народу, зміцнення авторитету Української держави, входження України в європейські структури, національного протекціонізму в економіці, науці, культурі, освіті та в інших галузях;

— реалізація молодіжних програм, які сприяли б вихованню та становленню молоді на засадах національного патріотизму й відповідальності за розвиток та розбудову Української незалежної держави.

27 вересня 1999 року

Центральне правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка

НАШ КАНДИДАТ — ЮРІЙ КОСТЕНКО

Україна чекає Президента, який би об'єднав націю у чіткій, жорсткій, справедливій і ефективній політиці. Політиці, здатній використати потенціал багатих людей на користь їм та усьому народу держави; підняти рівень життя середніх і бідних груп населення; впровадити цивілізовані демократичні відносини між лівими і правими; побудувати ринкову економіку у контрольованому державою процесі, забезпечуючи соціальну справедливість у розподілі доходів.

Рада Всеукраїнського об'єднання ветеранів вважає, що таким кандидатом є Юрій Костенко. У минулі роки він показав себе умілим міністром. У розумі, досвідченості, дружелюбності і молодості цього кандидата, його безмежній відданості Україні є запорука ефективної роботи майбутнього Президента і його команди.

Рада ВОВ закликає керівників усіх районних організацій ВОВ, усіх ветеранів — членів ВОВ і усіх виборців України:

Зробіть розсудливий крок, віддайте Ваш голос на виборах Президента України за Юрія Івановича Костенка.

Із ЗВЕРНЕННЯ Всеукраїнського об'єднання ветеранів до ветеранів і пенсіонерів, до всіх виборців України

Закінчені на с. 2

Сьогодні в номері:

Україна у третьому тисячолітті — с. 2

Спільне майбутнє — кандидат єдиний — с. 2—3

Музикант і просвітянин — Ярослав Мазур — с. 6

«Сучасна українська література»: нові видання популярної серії — с. 7

Козацька мати Олена Апанович — с. 8—9

Прем'єра рубрики: Як парость виноградної лози — с. 10—11

Крізь призму історії: тисячолітній Михайло — с. 12—13

З номера в номер: Малі міста України — с. 14
Будинок з левами — с. 15

НАШ КАНДИДАТ — ЮРІЙ КОСТЕНКО

Закінченн. Поч. на с. 1

С молода команда політиків, які вміють робити добру справу, — це люди типу Юрія Костенка, банкіра Віктора Ющенка, Олександра Слободяна — президента «Оболоні». Це молоді хлопці, які вже щось знають і вміють, які не позажиралися. І мені видається, що ця команда все-одно прийде до влади... Тільки тоді ми зможемо щось реальне зробити в нашій Україні.

Іван ДРАЧ, голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, голова Конгресу української інтелігенції, народний депутат України

Юрій Костенко — людина, яка поєднує у собі розсудливість політика, виваженість і розум державного діяча, надійність, правдивість і доброзичливість у спілкуванні, компетентність, безмежну відданість і безкорисливість у будівництві Української держави.

Академік Ігор ЮХНОВСЬКИЙ, народний депутат України

Рух не може погодитися як із шляхом розвитку, який пропонує Україні олігархічна верхівка, так і з лівим рваншем сил, які взагалі бажають зліквідувати Українську державність,

ставлячи на чужу владу і обслуговуючи інтереси чужої країни. Натомість Народний Рух робить ставку на розум та волю українського народу. Ми пропонуємо на найвищу державну посаду справді нового, молодого, професійного та порядного політика Юрія Костенка з вірою, що українці здатні побудувати нормальну європейську державу з усіма її атрибутами.

Іван ЗАЄЦЬ, народний депутат України

До цього часу я знав Юрія Костенка як міністра України, який відрізнявся від сірих міністрів, отриманих Україною від СРСР, — ніколи не був «радянським міністром». Знав як людину, яка ніколи не перебувала у КПРС.

Тепер знав Юрія Костенка як представника середовища, яке, сподіваюся, утворить нову, справжню українську еліту. Українську за духом та розумінням місця нашого народу у світі.

Петро М. ЛАСІЧУК, Президент Центральноєвропейського Об'єднаного Форуму

Молодий Рух підтримує Юрія Костенка як кандидата на президентську посаду, оскільки не бачить жодної іншої людини, яка змогла б внести свіжий струмінь у наше життя. Вважаю, що ані представники теперішньої влади, ані

численні кандидати від лівих сил не можуть запропонувати позитивні рецепти змін на краще у нашій країні, тим більше вони неспроможні запропонувати такі рецепти для молоді, адже звикли працювати виключно на себе, а не на суспільство. Ю. Костенко, на відміну від них, мислить по-новому, знає, що справа не в тому, як правильно і вчасно дати вказівку, а в тому, як зробити, щоб система управління працювала за європейськими демократичними канонами: без збоїв, зайвого адміністрування та інших речей, притаманних стилю комуністичної номенклатури.

В'ячеслав КИРИЛЕНКО, голова Молодого Руху, народний депутат України

...Сьогодні незброєним оком видно, що саме на цьому розколовся Народний Рух: якщо «костенківці» піддають нинішню практику економічного й політичного будівництва нищівній критиці, то від «удовенківців» і самого Геннадія Йосиповича критики на адресу нинішнього Президента та його команди не чути...

Слід пам'ятати, що лише один з кандидатів-демократів — Юрій Костенко — є націонал-демократом, а інші справді націонал-демократами ніколи не були.

Юрій ГНАТКЕВИЧ, голова Київської «Просвіти»

Говорячи про вибір, який кожному належить зробити 31 жовтня, часто-густо можна почути від співрозмовника: «Я б голосував за Костенка, але раптом інші проголосують інакше...». Дивна логіка, чи не так? Віддаючи свій голос за цього кандидата, ми не лише підтримуємо його, а й заявляємо про свою належність до національної когорти, для якої українська ідея, українська справа понад усе. Так, за Юрієм Костенком не стоять нагробовані мільйони доларів, які дають змогу закупити теле- та радіопрограми, не гасають Україною з концертами масово закуплені зірки, не погрожує він своїм конкурентам валісками з компроматом... Його виборча кампанія така ж важка, як і наш з вами життєвий шлях, — усе дається тільки працею — наполегливою, гіркою, до крикових мозолів і сьомого поту. Що ж, можливо, в цьому — істина. Бо Президента України — справжньої, трудової — чекають не концертні шоу, а праця — невсипуща, постійна. Бо потреба в нас з вами не «сильної руки» з нагаєм, а руки трудової, розуму — гострого, духу — незламного. І питаючи себе самого: «А що важить один мій голос?!» — думаймо: голос — як колос. Колос до колосу — поле, голос до голосу — народ.

Любов ГОЛОТА, письменниця

У НОВЕ ТИСЯЧОЛІТТЯ — З ТРИВОГОЮ Й НАДІЄЮ

Як подолати наявні труднощі становлення нововідродженої держави, як зупинити прогресуючу кризу суспільства, як відродити українську мову й культуру, що перебувають нині у повному занепаді, як гідно вийти нарешті з силового поля чужинських захланих інтересів й окреслити шляхи поступу держави, аби вона була українською за суттю, а не лише

формально, — ці та інші питання мають стати предметом обговорення всеукраїнського форуму на тему «Українська мова та українська література в третьому тисячолітті».

Захід, ініційований Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Т. Шевченка, намічено провести 16 жовтня в кіноконцертному залі «Золоті ворота» (вул. Володимирсь-

ка, 46). Організатори сподіваються на участь у ньому найширших кіл громадськості, політиків, етнологів, психологів, наукової і творчої інтелігенції, представників національних меншин України, людей, небайдужих до долі своєї держави.

У цьому числі часопису друкуємо проект Відозви форуму національно-демократичних сил.

Україна разом з усім світом стоїть на порозі третього тисячоліття. Що означає Україна у третьому тисячолітті? Як подолати очікувану кризу держави й української нації? Як вийти з кризи?

Заявляючи про це, ми розуміємо, що це не просто питання про розробку стратегії розвитку держави, а питання про її сутність. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

ВІДОЗВА форуму національно-демократичних сил «Українська мова й українська культура в третьому тисячолітті»

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

ВІДОЗВА форуму національно-демократичних сил «Українська мова й українська культура в третьому тисячолітті»

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

Україна, яка є цією територією, це територія, на якій проживає український народ. Україна — це не просто територія, це територія, на якій проживає український народ.

ВИКОНАТИ СВІЙ ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК

Олесь Панасович Силин — ветеран воєн, заслужений архітектор України, заслужений діяч культури України, головний експерт Всеукраїнського фонду по відтворенню пам'яток імені Олесь Гончара.

Кор.: У Ваших виступах на радіо, в пресі завжди звучить глибока стурбованість подальшою долею нашої держави. Ви глибоко аналізуєте шляхи відродження України та розвитку державної політики на майбутнє. 31 жовтня мають відбутися вибори Президента України. Що треба врахувати нам, щоб не помилитися, обираючи, і яким, на Вашу думку, повинен бути майбутній Президент?

О. Силин: Насамперед щонайкоротше визначимо роль Президента для держави. Якого Президента потребує Україна? У прямому перекладі з французької мови, президент — це «та людина, яка є попереду всіх». Отже, це державець, що є своєрідним батьком нації. На нього покладається щонайвища відповідальність за долю держави і народу, його мирне життя і щастя.

Отже — «до бурави треба ще й голови». Тобто Президент повинен відповідати всіляко своєму високому призначенню. А при тому має бути і зворотне: «До голови треба й булави...» Себто — широкі права Президента, обумовлені відповідними законами. Адже всохла джерело — вселюдську спрагу не втамує.

До того ж, наше майбутнє залежить від стану, в якому перебуває наша держава тепер, і від того, чи відповідатиме Президент об'єктивним вимогам, щоб подолати ті перепони, які нагромадились за радянського режиму і лишилися тяжкою спадщиною нам у відродженій тепер незалежній Україні. Образно ж кажучи, ми стоїмо на березі напівлегендарного, безповоротного «Рубікону». І кожен неосмислений, а ще гірше — антидержавний крок може стати фатальним для нашої державної незалежності. Отже, конче потрібно глибоко осмислити роль Президента для держави і долі народу. І саме тому обраний нами Президент має бути отим Атлантом, який на своїх плечах тримає надійно наш національний Всесвіт.

Нічого не може бути дорожчого для кожного народу від його державної незалежності, відчуття господаря саме на своїй землі. Отже, найперше і найважливіше — усунення загрози її втрати, так тяжко нами здобутої. Це було б непрощеним і зрадою нашим козацьким пращурам. А така загроза вже нависла, її на нас насувають ті, хто всіляко прагне повернути наш народ до казарми «Союзу». Вони виходять з того, що за низку століть поневолення України царською, а згодом радянською імперіями наш народ національно деформований. Чинилося це свідомо — планово, витравлюючи національну свідомість народу та його консолідацію. А мета — підміняти високу духовність і відчуття громадянського обов'язку лише фізіологічними потребами. Водночас вбивалася і господарча ініціатива, така притаманна

українцям скрізь, де вони проживали. Колись самодостатня всіма природними цінностями Україна, будучи пограбованою імперськими режимами, тепер збідніла, а екологічно стала небезпечною. І, зрозуміло, все це вчинено не за вісім років незалежності України, як і те, що цю спадковість одержить і обраний нами Президент.

А до цього всього радянський тоталітарний режим компартійної диктатури свідомо не створив жодної демократичної партії, яка б узяла на себе відповідальність за долю України. Так само і щодо лідерів державотворення. Це так. Проте в Україні є досить діячів, гідних уваги, поваги і довіри, які не тяжіють до реанімації згубного режиму насильницького тоталітаризму, який сам себе доклав 1991 року.

Зрозуміло, що мало хто з цих діячів набув необхідного державотворчого досвіду президентського виміру. Тому неприпустимим було б мислити поза увагою і окремих діячів радянського часу.

Кажу про це осмислено, з усією відповідальністю вченого, громадянина і офіцера, який за 86 років свого понадактивного життя не був ні комуністом, ні комсомольцем, ні навіть піонером. Не входжу ні до якої партії і дотепер. І без будь-яких винагород понад 50 років працюю на Україну. А притім маю всі підстави напевно стверджувати, що навіть серед високорангових діячів радянського часу є всіляко достойні сини України. Вони навіть за умов драконівського тоталітаризму, обіймаючи високі партійні посади, не зрадили свого народу, не чинили лиходійств. Вони, як тоді визначали, будучи «мобілізовані партією», ризикуючи не тільки посадами, лишалися порядними людьми, справжніми патріотами. Це на відміну нинішнім лідерам так званих «неокомуністів», «неосоціалістів» та інших «ліваків». Це ж вони, не зрікшись від злочинів своїх попередників і не маючи реальних програм розбудови Української держави, демагогічно волаючи, тягнуть усіх до так званого радянського «раю». Хоч радянської влади в нас не було, а тільки її опоганення. І бездумно — не дослухатися до порад та попереджень тих діячів, які стоїчно витримали перевірку тоталітарним режимом. А ще треба зважати на те, що і серед них є потенційно першорядні кандидати в Президенти, які готові віддано служити Україні.

Прикладом цього є нинішня плідна національно-державна діяльність провідних діячів націонал-комуністів колишніх республік Союзу: Шеварднадзе, Алієва, Карімова, Назарбаєва, Бразавука, Лучинського тощо. А в Україні: першого пострадянського Голови Верховної Ради, а згодом Президента — Леоніда Кравчука, а також Леоніда Кучми, які і тепер у першій лаві борців розбудови незалежної України. Їх чимало.

Те саме і щодо глав силових органів. Серед них широке народне визнання мають, зокрема, экс-прем'єр незалежної України, генерал Євген Марчук, а також генерал Василь Дурдинець. Саме тому переполохані реставратори тоталітарного режиму запекло обстрілюють... отаких комуністів-патріотів старої генерації. Їх облудно звуть «зрадниками», «перекинчиками» тощо. Хоч не збагнути: що ж ними зраджено? А от те, що вони самі є «підкидчики» чийсь, — зрозуміло. І прикро, що збайдужіли до всього, і долі своїх дітей та онуків, деякі наші громадяни, забувши страхітливі злочини так званої радянської влади, без роздуму сприймають ці наклепи. Отже, старий, однак і сьогодні діючий засіб наклепів безсмертний, як і провокації.

Насправді ж, історія людства з найдавніших часів виповнена численними фактами щодо так званих «зрадників»

серед відомих державних діячів. Вони, полишивши свій аристократичний стан, пішли в народ і повели його за собою в ім'я благородних ідей. Іменами таких так званих «зрадників» рясніє історія. Отак у XVII столітті англійський лорд Олівер Кромвель — вивученик Кембриджського аристократичного університету очолив опозицію проти консерваторів і так званого «Довгого парламенту», який і розігнав. Так само і Палату лордів, до якої перед цим входив. А 1649 року домігся страти короля Англії. Створив перед цим непереможні бойові загони з ремісників і селян, названі в народі «залізобокими». Так звали і самого Кромвеля. Під його командуванням «залізобокі» кілька разів погромили королівські війська. Він же проголосив Англію республікою.

Збереглися документи його державного спілкування з гетьманом Богданом Хмельницьким, який у ці роки очолював національно-визвольну боротьбу України. А Богдан був теж родовитим. То що ж, вони обидва були зрадниками, перекинчиками? Ні, — прогресивними діячами, синами свого народу, що пішли на прохання свого соціального стану. А Максиміліан Робесп'єр — аристократ, вивученик Сорбонського університету, разом з якобінцем Жаном Маратом, тобто своїм класовим ворогом, очолили Французьку революцію і Паризьку комуну. Робесп'єр домігся страти короля Людовика XVI.

Отак і лорд-пер, тобто вищий лорд Англії, ушлявлений поет Джордж Байрон на початку XIX століття став прибічником робітників-повстанців «луддитів». І навіть написав текст до їх гімну. Байрон під тиском консерваторів Англії мусив двічі полишати батьківщину. Своїм коштом, ризикуючи життям, створив арсенал зброї повстанцям Італії — «карбонаріям». А згодом узяв участь у визвольній війні греків, утримуючи своїм коштом полк повстанців-сулістів. Там він і з життя пішов. А в Англії аристократи довго не дозволяли перепоховати його на батьківщині. Він для них був теж «зрадником».

А наш співвітчизник Андрій Потебня — дворянин, офіцер царської армії, рідний брат всевітньо відомого вченого Олександра Потебні. Антимонархіст. Приєднався зі своїми солдатами-українцями до польського повстання 1863—1864 років проти Російської окупації Польщі і загинув у бою з царськими військами. Отже він аж двічі зрадник? Перелік отаких «перекинчиків», цих лицарів честі, навіть тільки в нашій історії був би безмежним. А скільки їх було об'єднаних спільною ідеєю. Скажімо, — декабристи, офіцери-дворяни, що повстали проти царату 1825 року. Серед них усі, окрім Пушкіна, колишні царькосельські лицейці. Натхнені антимонархічними революціями в Європі, вони хотіли розкріпити рабську Росію, її народи. Декабристами-республіканцями були і нащадки гетьмана України Данила Апостола — три брати офіцери Муравйови-Апостоли. А також відомий письменник Іван Котляревський.

Але радянська історіографія нарекла їх чомусь «дворянськими революціонерами». То чи зрадники були: Ленін, Бонч-Бруєвич, Луначарський та інші дворяни, які вчинили 1917 року «октябрський переворот» у Петербурзі, пізніше звелечений як «Велика Октябрська соціалістическая революція»? Історія вчить нас!

Отже, людину, гідну високого звання Президента України, має визначати не комуністично-«стерильна» біографічна анкета. Визначальним має бути її державотворча спроможність, досвід, громадянські поривання присвятити себе відданому служінню Україні. Воскресити в народі високе почуття національної гідності, повернути нас до своєї колиш-

ньої слави і в лоно європейської родини, до якої ми, українці, завжди належали. Президент має поєднувати в собі такі якості:

— глибокоосмислений патріотизм, що з давньогрецької означає безмежну любов до Батьківщини та її народу;

— усвідомлене покликання віддано служити Україні до саможертовності;

— бути непохитно принциповим і мужнім в обстоюванні національних інтересів свого народу;

— мати стратегічний і дипломатичний хист, щоб спрямовувати і на дальню перспективу внутрішню та зовнішню політику нашої держави;

— мати добropорядне ім'я, високі моральні засади і матеріальну безкорисливість;

— достатню обізнаність з провідними галузями народного господарства, науки, техніки і мати в цьому певний практичний досвід;

— те саме щодо обізнаності внутрішнього і зовнішнього стану нашої та інших держав;

— бути високоосвіченим щодо рідної та світової культури, володіти іноземними мовами і передовсім українською — державною — та широко послуговуватися нею;

— мати чітку і реальну програму на ближчу і дальню перспективу в розбудові нашої держави;

— вважати стратегічним напрямком своєї діяльності забезпечення миру, національної і соціальної злагоди в державі, поступове піднесення добробуту населення, національної культури і мови; — вважати стратегічним як ширше і невідкладне залучення до державної діяльності прогресивних науковців, фахівців та молоді — могутнього потенціалу нашого майбуття.

Висловлю побажання-заклик, обумовлений гірким досвідом мого життя, до виборців. Ще в I столітті нашої ери мудріший з мудрих філософів Сенека застерігав: «Немає рабства ганебнішого, ніж рабство духу».

Отже, усі ми, громадяни незалежної держави України, зобов'язані усвідомити собі, що гріх лишатися осторонь боротьби з тими, хто прагне позбавити нас найціннішого — нашої незалежності на своїй землі. І щоб знов загнати нас до всесоюзної чи російсько-імперської казарми. А це означає приректи себе, своїх дітей та онуків у солдафонів для воєн чужих інтересів та імперських амбіцій. І все це вже було протягом століть і навіть ще кілька років тому в так званому Союзі. А ми, живучи на благодатній землі України, тоді вже ніколи не будемо вільними і заможними. Це наша остання можливість підвестися. Тому непрощеним гріхом буде, якщо ми лишимося байдужими в боротьбі з тими так званими «лівими» — безвідповідальними і небезпечними демагогами. Вони не відреклися від тих страхів, які чинили їхні попередники, партноменклатурники. А їхні послідовники — «неокомуністи» і «неосоціалісти» не мають науково обґрунтованих програм державобудування, а лише бучні гасла. І вони, як і оті колишні, всі підуть на вибори і обиратимуть своїх «перевіраних». А ті, хто зайняв пасивно-лежачу позицію «зневіренних», лишаться вдома і бездумно сприймуть ім. Таке не повинно статися, бо воно згубне для всіх нас, незалежно від національної, соціальної чи релігійної належності. Тому ми повинні бути тільки одностайними.

Спільна загроза має надати всім нам наснаги для відпору реакційним силам, що стали на заваді поступу. І обрання гідного України Президента є нашою першорядною справою. Виконаймо ж гідно свій громадянський обов'язок як вагомий внесок у наше спільне майбутнє!

НА ЗЕМЛІ МОЛДОВИ

Ім'я гетьмана Івана Мазепи (1687—1709) — державотворця, храмостроїтеля, вірного сина України вкарбоване золотими літерами в історію нашого народу. Імені національного борця не змогли знищити двохсотлітні прокльони пригноблених деспотією і рабством нерозумних нащадків.

Воїстину, «слава сонцем засіяла!». 25 вересня голова Товариства «Україна — світ» та Української Всесвітньої Координаційної Ради, народний депутат України Іван Драч, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, народний депутат України Павло Мовчан, народний депутат України Дмитро Гнатюк, голова секретаріату Товариства «Україна — світ» та УВКР Олександр Шокало, письменник Юрій Хорунжий, історик В'ячеслав Станіславський, голова Спілки кобзарів України Володимир Горбатюк та інші члени делегації на запрошення українських громад Придністров'я і Молдови взяли участь у відкритті па-

м'ятного знака на місці першого поховання (22 вересня 1709 р.) гетьмана України Івана Мазепи. (Автор стели — скульптор-аматор Михайло Соловей.) Увічнення пам'яті відбулося у селі Варниця на околиці Бендер. Стела виконана на кошти українських громад.

Гості з України брали участь у відзначенні 5-ї річниці кафедри української філології в Тираспольському державному університеті. Відбулися зустрічі з Товариством «Просвіта» в м. Бендерах, де від імені центрального правління голова «Просвіти» Павло Мовчан вручив грошову допомогу на потреби товариства.

У своїх виступах народні депутати порушували проблему громадянства українців, які здавна живуть у Придністров'ї. (А мешкає їх тут 275 тисяч.)

Із радістю придніпровці слухали пісні у виконанні народного артиста України Дмитра Гнатюка. Сподіваємося, що зустріч буде не безплідною!

Інф.

Павло Мовчан біля могили гетьмана Івана Мазепи

ЗГУРТОВУЄ ГРОМАДУ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО»

По яких лише дальніх далях не розметала доля наших співвітчизників — когось від безпросвітних злигоднів на рідній «не своїй землі», когось від переслідувань чергового чужинця-зайди, когось від воєнних лихоліть, а когось іще якимись іншими житейськими вітрами. Йі аби не розчинитись у чужомовному асиміляторському морі, свідоме громадянство завжди гуртувалося довкола рідного — друкованого слова.

Не виняток і українська громада Аргентини. Перші українці поселилися у цій далекій південноамериканській країні понад століття тому, 1897 року. Йі ось через десятиліття по тому у філії Товариства «Просвіта» Док-Суд 15 січня 1928 року з'явилося перше число часопису «Українське слово». Наклад газети друкувався на літографії. А вже 29 грудня 1929 року видання побачило світ у столиці Аргентини Буенос-Айресі. Групу ентузіастів (добродії Вудкевич, Кривий, Коритко, Хомишин) очолив Степан Мандзій.

Передова стаття часопису «До земляків в Аргентині» заклала співвітчизників єднатися під прапорами «Просвіти». До речі сказати, серед діючих тут українських громадських організацій Товариство «Просвіта» йі донині є найчисельнішим, оскільки під його знаменом об'єднується до 50 відсотків українців.

Торік просвітяни Аргентини урочисто відзначили 70-річчя свого часопису — офіційного органу Українського Культурного Товариства «Просвіта» в Аргентині. Звичайно, багато води сплило з часу його заснування, змінилася й структура видання. На початках воно виходило у світ щотижня, інформуючи про найважливіше в житті не лише аргентинської діаспори, але й повідомляло про події в інших кутках планети, де замешкали українці. Та сьогодні місцева громада переживає не кращі часи, тож періодичність випуску просвітянської газети скоротилася зі щотижневика до щомісячника. Окрім фінансових проблем, діалога з Канади, Австралії, США... Молоде покоління українців, народжених уже в цій країні, все частіше спілкується іспанською мовою. Тож половина обсягу восьмипальтовика друкується вже ось десятиліття офіційною мовою країни.

Йі у тому, що часопис, долаючи численні труднощі, приходить до свого вдячного читача, велика заслуга невеликого колективу ентузіастів: Івана Жибак (редактор української частини), Інни Савицької (секретар, набір і комп'ютерна верстка), Ірини Савчук (коректор української редакції), Ігоря Василика (редактор іспанськомовної частини, набір і комп'ютерна верстка) та Володимира Данилишина (коректор іспанськомовної частини).

Після проголошення незалежності нашої держави на шпальтах газети усе більше місця приділяється подіям в Україні, її крокам на міжнародній арені. Вельми відродно, що газета розповсюджується не лише в межах Аргентинської Республіки, йі можна передплатити йі в інших країнах Південної та Північної Америки, Європи...

Отже, слово наше долає кордони, єднає нас, українців, нагадуючи повсякчас, «хто ми, чийх батьків діти». Йі хочеться лише вірити, що не за горами ті часи, коли йі українські владоможці не будуть байдужими до українських справ у світі, йі заопікуються українськими виданнями йі у материковій Україні, йі у цілому світі. Бо від цього не програє ніхто — виграє лише наша спільна Українська Справа.

В. Г.

ШАНА ВЕЛИКОМУ МАЙСТРУ СЛОВА

М. Коцюбинський (17 вересня 1864 р. — 25 квітня 1913 р.)

Нещодавно в Київському міському будинку вчителя відбувся вечір з нагоди 135-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського. Творчість цього геніального письменника кожен знає ще зі шкільної парти. Дослідник творчості Михайла Коцюбинського — Людмила Старицька-Черняхівська свого часу зазначила, що Коцюбинський відзначається великим достоїнством, котре властиве справжнім майстрам слова, які володіють оригінальним стилем. Його стиль — «не тільки мистецький і витончений, але він має свій особливий характер, властивий лише йому, що характеризує його як українського письменника». Твори Коцюбинського — це реальна картина життя українського народу, його боротьби за волю, за свою гідність, свої права.

Михайло Коцюбинський — один із організаторів просвітницького руху в Україні. Саме завдяки наполегливості, жертвній самовідданості українській справі на початку 1907 року (9 січня) у Чернігові було утворено «Просвіту», а головою обрано Михайла Коцюбинського. Чернігівська «Просвіта» несла світло і добро українству: діяла бібліотека, читалися лекції, проводилися зустрічі тільки рідною мовою. Незважаючи на утиски та переслідування влади, на початку 1908 року губернська управа виділила приміщення для «Просвіти». Чернігівське товариство мало свої відділення в Ніжині та Козельці. Боротьба за українську справу була гострою.

Ось як про це писав М. Коцюбинський в одному з листів до письменника Андрія Чайковського: «Отож уявіть собі, попросту не дають жити «Просвіті». Хочемо скликати збори — заборона, хочемо зро-

бити театральну виставу — забороняють. Навіть концерт Лисенка на користь «Просвіти» заборонили. Іздиш, гризешся, пояснюєш — нічого не помагає. Кажуть — існуйте собі на папері, а жити не дамо». Так було колись!.. Та й сьогодні, коли в незалежній Україні ми живемо ось уже дев'ять років, з утвердженням української мови як духовної основи українського суспільства проблем дуже багато.

Важких ударів зазнала українська мова від горезвісного дозволу складати екзамен до вищих навчальних закладів російською мовою. Сьогодні практично в усіх державних установах панує російська мова, переважна більшість службовців не послуговується державною.

Ефірний простір більш як на 75 відсотків заповнений продукцією антиукраїнського характеру. В такій «сприятливій» атмосфері активізуються українофобські сили, які проникають у школу, вищі навчальні заклади, в усі сфери суспільного життя. В українськомовних школах відкриваються російські класи. Керівники шкіл вводять до розкладу уроків обов'язкове вивчення російської мови за рахунок зменшення годин українознавчих дисциплін.

Події у світі, а особливо ж у воюючій Росії, переконують нас у тому, що боротьба за незалежну державу не закінчилася. Всі демократично-патріотичні сили на сьогодні повинні орієнтуватися на мудрість, здоровий глузд, патріотизм, основою якого є мова — гарант буття держави, буття нації.

У нинішній ситуації, коли Україна стоїть напередодні виборів Президента, питання з національною свідомістю, національною гідністю, а зрештою й з національною безпекою стоїть дуже гостро. Хіба це не

парадокс, коли через амбіції, вождизм, дрібні інтереси забувається все — і життя народу, і його мова, і духовність... Через надмірну амбітність не можуть домовитися навіть керівники національно-демократичних організацій, не можуть об'єднатися навколо головної ідеї. Тут цілком підходять слова М. Коцюбинського, сказані на зборах Чернігівської «Просвіти»: «Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці. Треба забути свої вигоди, свої дрібні інтереси, треба загартувати в собі волю — зробити руки свої сильними, голову світлою, серце гарячим».

З нагоди 135-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського на вечорі виступив народний артист України, член Центрального правління «Просвіти» Григорій Булах із спогадами про кінорежисера Сергія Параджанова, якого він знав особисто.

Відомий композитор В. Кирейко розповів учасникам вечора про створення музики до кінофільму «Тіні забутих предків». Окремі фрагменти прозвучали в залі.

На завершення продемонстровано фільм «Дорогою ціною», знятий у 80-х роках на кіностудії Довженка. Вражають гарні зйомки української природи, прекрасне музичне оформлення українськими народними піснями, майстерна гра акторів, але слух різке російська мова. В устах акторів вона звучить штучно.

Сподіваємося, що цей рудимент тоталітарної системи нарешті буде виправлено і слово Коцюбинського звучатиме з екрану в усій красі та величі.

Микола НЕСТЕРЧУК

Нові книги

ВСЕ ПРО ТЕАТР

В Україні йі досі бракує книг з питань сучасного театального процесу, хоч він вимагає уважного і копійкого аналізу. Тому слід вітати появу «Українського глумачного словника театального лексико» Л. І. Барабана та В. В. Дячук, який щойно вийшов з друку у видавництві «СВС». Автори тривалий час збирали театральну лексику, фіксували йі побутування не тільки у мистецтві сцени, але йі серед населення. Слів та словосполучень, безпосередньо пов'язаних з театральним процесом, зібрано понад п'ять тисяч. Усі вони подані в алфавітному порядку. Словосполучення зареєстровані і витлумачені у статтях.

Ще одне принципове значення словника: він по-справжньому відроджує відкинуті за радянських часів чудові слова, які були в українському мистецтвознавстві, ними повсюди користувалися якнайширше маси. Позитивним є і те, що лексичне значення, як правило, підкріплене прикладами з вітчизняної театральної культури.

Слова, пов'язані з театральним мистецтвом, згруповані у словнику так, щоб визначити певні площини сценічної, акторської, режисерської та драматургічної майстерності митців перевтілення йі діалогу. Біля кожної реєстрованої одиниці подається мовна характеристика. Так, знаходимо походження слова, закінчення родового відмінка, у разі потреби — орудно-

го, наголос, можливі варіанти однини, множини і т. ін.

У словнику серед численних прикладів зустрічаємо багато імен і театральних фактів, які упродовж багатьох років перебували в архівах, заборонялися, приховувалися від широкого загалу, і це має неабияке культурологічне значення, збагачує наше уявлення про шлях вітчизняного театру (а він починається ще з кінця XV століття). Серед відповідних імен — Валерія О'Коннор Вілнська, чий п'єси мали величезний успіх у глядачів на початку XX століття, вона з політичних причин емігрувала до Чехії 1918 року. Відновлено ім'я М. Костомарова, чий п'єси започаткували в українській культурі романтичну лінію.

Не забуті театральні діячі з діаспори — зазвучало ім'я Іларіона Чолгана, драматурга, який проживав у США і відсвяткував нинішнього року своє 80-річчя.

Шкода, що автори поминули деякі теції, які побутують у театрі кінця XX століття. «Український словник театального лексико» — видання унікальне (хоч і небездоганне), і тому шкода, що вийшло дуже маленьким тиражем.

Кваліфіковану передмову до книги написав народний депутат України Павло Мовчан. Він справедливо завершує свої зауваги такою думкою: «Добре було б, аби аналогічні словники з'явилися з кіно-

мистецтва, живопису, музики, архітектури...». Словник з театального лексико — добрий тому початок.

* * *

Л. І. Барабан — співавтор «Українського глумачного словника театального лексико» (1999). Понад сорок років він плідно і активно працює на ниві української культури. Був членом художньої ради ТЮГу м. Києва та журі і конкурсних комісій з огляду театральної діяльності професіональних і самодіяльних колективів України, працював в експертній комісії видавництва «Мистецтво». З 1960-х років Л. І. Барабан довгий час працював ученим секретарем міжвідомчої координаційної ради з питань мистецтва, яка діяла при Академії наук та Міністерстві культури; з 1962 по 1973 роки — відповідальним секретарем міжвідомчої щорічника «Театральна культура»; з 1986 по 1999 роки — ученим секретарем спеціальної ради з захисту дисертацій за спеціальностями: театральне мистецтво, кіномистецтво і телебачення.

Барабан Л. І. — автор понад 400 різноманітних аналітичних проблемних публікацій з питань сучасної театральної культури, її історії та взаємозв'язків. Брав участь у підготовці багатотомних академічних видань спадщини М. Рильського, І. Кочерги, О. Корнійчука.

Вітаємо Л. І. Барабана з 70-літтям. З роси йі води, шановний ювіляре!

Галина ДУТЧАК,
театрознавець

СКРИПКА — ТО НЕБЕСА, А НЕБЕСА — ТО ДОСКОНАЛІСТЬ

Вінниччина, як і кожен куточок України, багата на талановитих музикантів. Саме вона дала світові Миколу Леонтовича, Петра Ніщинського, Родіона Скальського... Її мальовнича тиха природа надихала Петра Чайковського... Часи змінюються, але музика і прагнення до досконалості — вічні. І найсприятливіший ґрунт для зерен музичної культури — дитячі душі. Одним із найцікавіших колективів у місті є школа-студія юних скрипалів «Віоліно», створена у 1995 році при Вінницькому палаці дітей та юнацтва. Протягом чотирьох років школа-студія провела ряд гастрольних поїздок по області: в Тульчин, Немирів, Жмеринку, Калинівку. Побувала й у сусідньому обласному центрі Хмельницькому та в Польщі.

Оленці Галай усього п'ять років, а вона вже серйозно захопилася грою на скрипці. Пустотлива, галаслива і занадто жвава дівчинка може годину-дві займатися зі своєю вчителькою Оксаною Юрївною Янчик. За півроку після зустрічі цих двох творчих особистостей юна скрипалька досягла успіху. Не так давно вона отримала диплом міжнародного рерхівського педагогічного фестивалю мистецтв «Орфей». Їй подобається виступати, чути аплодисменти, але вона вмів і працювати. А от мрія у неї зовсім серйозна:

— Я хочу навчитися так грати, як Оксана Юрївна, хочу такий самий концертний костюм і смичок з білим «волосом».

Для Оленки її вчителька — то «музична мама». А в цієї матері є, крім Оленки, ще цілий ансамбль юних скрипалів «Віоліно». Найбільша гордість Оксани Юрївни — 17-річна Тонечка Швидюк, запрошена на навчання до Швейцарії, до академії Ієгуді Менухіна. Цілий місяць вона складала екзамени і відмінно пройшла всі тури. Вона

Школа-студія «Віоліно»

виконувала дуже складний твір — «Циганські наспіви» Пабло Сарасате. А тепер пише своїй наставниці Оксані Юрївні листи, розповідає про навчання, цікаві гастролі. І неодмінно дякує за невтомну працю, за перші уроки і перші звуки улюбленого інструмента. П'ятеро вихованців «Віоліно» відмінно склали іспити і вступили до Вінницького музичного училища імені М. Леонтовича, багато з них — лауреати обласних конкурсів. Марина Белякова і Катя Стельмачук — конкурсу «Юний віртуоз», а Максим Грінченко став дипломантом міжнародного конкурсу «Маленький принц».

Сама Оксана Янчик після закінчення музичного училища, а потім і Львівської консер-

ваторії знайшла своє покликання у вихованні обдарованих дітей.

— Я іноді відчуваю себе Пігмаліоном, — усміхається вона. — Ліплю з них скрипалів, які ладні за музику віддати все. Як так мрію про школу скрипалів...

Як бачимо, мрії закоханих у музику людей подібні. П'ятирічна Оленка мріє про успіх, обіцяючи «музичній мамі» не «фальшувати, грати чисто-чисто». А її вчителька мріє про те, щоб якнайбільше музично обдарованих дітей могли безплатно навчатися гри на одному з найвитонченіших інструментів. Поки що у студії, яка діє при палаці дітей та юнацтва, 15 скрипалів. Вони не лише вчать розуміти музику, душу скрипки, гри на фортепіано, а ще й

англійської мови. Бо ж сподіваються на майбутні закордонні гастролі. А незабаром ще й позмагаються в конкурсі «Юний композитор». Наймолодша Оленка Галай музики ще не створює, зате слова до музичних п'єс пише. Вірніше, наспівує — голос у неї чудовий, а слух — абсолютний.

...На звітному концерті найбільшу прихильність публіки здобули виступи наймолодших п'ятирічних «віоліночок» — вони виконували прості речі ще не зовсім впевнено, але з великим хвилюванням і старанністю. Два сімейні дуети — матерів і синів Оксани та Юрка Янчиків, а також Тетяни та Максима Грінченків — показали високий клас виконавської майстерності. Юні віртуози продемонстрували все, чого навчилися за чотири роки. Спочатку звучала класика Вівальді, Бетховена, Баха, а відтак сучасних композиторів. Учасники ансамблю зуміли передати душу чарівного інструменту, дарували відповідний настрій високого і чистого хвилювання.

Пропагуючи своїми виступами класичну і сучасну музику, приваблюючи все нових і нових прихильників справжнього мистецтва, дитячий колектив став одним зі світлих острівців духовності у місті. Звичайно, створення школи скрипалів — рожва мрія керівника студії Оксани Янчик. Бо, де вони, меценати? Це проблема не лише Вінниці. І все ж невтомна скрипалька поки що домагається хоча б студійного якісного запису концерту юних талантів. Досягнення досконалості — ось що хвилює Оксану Юрївну. Адже ідеальне виконання — це небеса майстерності, це щастя скрипалів і педагогів...

Любов ДОБРИНСЬКА,
м. Вінниця

ВЕЧІРУ ТЕАТРИ

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТРАДИЦІЙ

Цей «Вечір» збудив ностальгійні спогади про театр імені М. Щепкіна, яким він був колись, і поважні роздуми про його майбутнє.

Виставу («На перші гулі» С. Васильченка та «Хто сміється, тому не минеться» І. Тендентникова) було поставлено за кращими традиціями (постановник — заслужений артист України Микола Ластовецький), які публіка почала вже забувати: це і рідна українська мова, і живий оркестровий супровід, а не фонограма (музичне оформлення — Володимир Серебряков), і справжні декорації, а не натяки на них чи й повна відсутність останніх, і реалістична манера подачі драматургічного матеріалу при всьому його козмизмі.

І оркестровий супровід, і хорові сцени (хормейстер — Ніна Федюкіна), і танці (хореографія — Тетяна Сердюк) справили вельми приємне враження.

Особливо вразили чудові декорації (сценографія і костюми — Алла Ластовецька).

Успіх виставі головним чином забезпечили актори. Найвищої похвали заслуговує Валентин Бурій, зайнятий в обох водевілях. І заморений, сонний, сердитий, уже підстаркуватий Савка, і зашуганий та заклопотаний, у зрілих літах Омелько — однаково органічні й цікаві.

Переконлива й Алла Ластовецька — як статечна, добропорядна Василина, так і лукава, непуцяща Феська: обидві ролі зроблено добротно.

У різних вікових категоріях виступив і Анатолій Красовський — дід і Павло. В обох ролях він виглядав природно й симпатично.

Запальна Ольга Кисиленко в ролі

Параски створила яскравий, виразний образ жінки, яка тримає чоловіка під підбором, і все-таки чоловіком одуреної.

Колоритну, соковиту гру продемонструвала й Нонна Платонова в ролі Палажки, такої собі на умі, хитренької і не вельми порядної молодички.

Дещо скутою здалася мені Олена Берелет у ролі Оленки — чи від недовідченості, чи від такого трактування ролі. Але ж Оленка не така вже й сором'язлива дівчина, вона знає, чого прагне, і таки добивається свого.

Цілком дженджуристий, як і має бути по ролі Тимоша, Віталій Хоменко.

Вистава весела, інтригуюча, з самотнім українським гумором, з щасливими розв'язками, сприймається глядачем з неослабним інтересом від початку до кінця.

І все-таки вистава спонукає до серйозних роздумів. Усе це — десерт. А коли ж театр приготує більш ґрунтовну поживу? Маю на увазі класичну українську драму. Дехто вважає її архаїкою, та думаю, що М. Старицький, М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий переживуть сучасних театральних невігласів, але чому вже ціле покоління глядачів орадено?

Беручи останнім часом у художні засоби абсурд та порно, театр відштовхує від себе залишки культурної театральної публіки, розраховуючи, мабуть, на ринкову, і не усвідомлює того, що остання схильна проводити своє дозвілля зовсім в інших закладах. А театр є номінально і має бути по суті закладом культури. Причому, високої.

Микола ПЕТРЕНКО,
м. Суми

ЖИВОТОКИ СМАГЛЯВОЇ ТАВРІЇ

Досі нашої смаглявій Таврії, як повітря, бракувало животоків народу — її пісень. І ось нарешті... Видавнича діяльність Херсонської обласної організації «Просвіта» трохи поліпшилась. Окрім художніх та історико-документальних творів, почали видаватися ще й збірники українських пісень. Завдяки херсонському просвітянському видавництву побачили світ співники херсонських композиторів В. Тюкавіна, В. Телюка, В. Другальова та В. Шейченка, які (як не дивно) на початку навчального року мають великий попит і серед зросійщеної молоді. Отже, жива ще пам'ять, жива мова, відроджується дух українства і по школах Південної України!

Ми докладаємо всіх зусиль, щоб не замулювалися животоки смаглявої Таврії.

Олег ОЛЕКСЮК, голова Херсонської організації «Молода Просвіта»

МОДЕРНЕ ХРЕСТОМАТІЙНЕ ВИДАННЯ

Перечитуючи «Хрестоматію з української літератури ХХ століття» для одинадцятого класу середніх загальноосвітніх шкіл (упорядники П. Кононенко, С. Денисюк та О. Хоменко), що побачила світ наприкінці 1998 року у видавництві «ЛДЛ», з погляду поцінувача або просто читача, я вкотре переконався, що українці упродовж нашого кривавого століття, наперекір усім недругам і ворогам українства, збагатили доробок світової літератури справді неповторними, оригінальними, якщо точніше, то конгеніальними речами, що хвилюватимуть іще не одне покоління читачів, критиків, науковців, учених. Сконденсовано сказав про це, як і про саме видання, професор, академік Петро Кононенко в передмові до книжки, стверджуючи, що «саме з огляду на іманентні особливості розвитку української художньої словесності, а також на характер її розвитку в ХІХ—ХХ століттях — як частинки загальнолюдської духовної культури, — в хрестоматії визначено періодизацію, структуру та уміщені твори, маніфести, декларації, творчі програми».

Вважаю, що укладачі вчинили дуже раціонально, скорочуючи великообсягові твори, водночас подаючи стислий виклад змісту опущених розділів. Дуже доречно біографічні довідки та коротенькі цитати видатних українських критиків як сконденсована оцінка окремого твору або взагалі поцінування творчості, критичні огляди літератури певної епохи або огляди відповідного жанру. У зв'язку з цим не можна не звернути увагу на лаконічні аналітичні роздуми професорів П. Кононенка та А. Погрібного. Слід зазначити також, що в «Хрестоматії» представлені як письменники матірньої України, так і діаспори.

Правда, мене як читача книжки прикро вразило, що в ній не відшукаєш жодного твору видатного українського романіста Романа Іванчука; без «Мальов», «Орди» чи «Благослови, душе моя, Господа» важко уявити український літературний процес кінця нашого століття. Шкода, що не знайшлося тут місця хоча б для невеликої інформації про Осипа Турянського та його роман «Поза межами болю», котрий після Першої світової війни став справжньою літературною сенсацією в Європі.

Взагалі вихід цього модерного хрестоматійного видання — неординарна подія в українському шкільництві, це одне свідчення оригінального погляду саме українців на український літературний процес упродовж складного ХХ століття, це справді подія в педагогічному житті на зламі тисячоліть.

Іван ПАСЕМКО,

науковий працівник Інституту українознавства

У ПОЛОНІ ЛИХОСЛІВ'Я

Прочитав статтю «Культура матюків?» (число 8, 1999 року), вирішив Вам висловити свій крик душі. Адже наступ на українську мову посилюється. І це не тільки матюки, а й жаргон, суржик, сленг, а то й нахабне зросійщення.

Мені незрозуміло, чому навіть у місцях, де не проживають росіяни, переважають російськомовні видання, існує російськомовна церква тощо? Чи не є це злочинний етноцид, нав'язування українцям чужої мови?

Україна в полоні лихослів'я і жаргону: краї, області, райони перетворюють на «зони». Скрізь словесні скорпіони:

«регіон» на «регіоні», «губернатори» в законі і футбол в «дивізіоні». Книг московських легіон суне вільно крізь кордон. Затоптали Україну, душать мову солов'їну. Президент і депутати не бажають захищати мову й пісню материнську, все їх тягне на московську. Що побити нас дали й рідну церкву продали, їм попи аж із Москви нагороди піонери!

Володимир ВІТЕНКО,
м. Ужгород

ЯРОСЛАВ МАЗУР: «МУЗИКАНТАМ БУДЕ ПЛАТИТИ БОГ У НЕБІ»

— **Пане Ярославе, звідки у Вас такий потяг до музики?**

— Від батька. У 30-х роках батько закінчив дяківську школу при церкві св. Юра. Татова мама, моя бабуся навіть на весіллях на скрипці грала. Середню школу я закінчив у Комарно в 1951 році. І вступив до медінституту. Мама так хотіла. На лікувальний факультет. Батько був незадоволений...

— **Бо не пішли «за музикою»?**

— Так. Але скоро я обличив медицину. Пішов працювати в Комарно до школи — художнім керівником. Музично-педагогічне училище закінчив з відзнакою у 1958 році і того ж року склав іспити на «відмінно» до консерваторії.

У 1967 році я почав працювати в музично-педагогічному училищі.

— **А одружились коли?**

— Ще перед військом. Старша дочка — Галя — народилася саме того дня, коли вступав до консерваторії. Молодша — Наталя — через два роки, в 1960-му.

— **Важко було?**

— Та нелегко. Дружина Дарія, моя колишня однокласниця, закінчила Дрогобицький педінститут, працювала в училищі лаборантом, завідуваючою бібліотекою, викладала українську мову. У 1958-му взяв ділянку. Збудували спочатку таку будку дерев'яну... Бо то так: що за зиму вдалося заробити, то влітку йшло на будову.

— **Вам часто буває зле?**

— Ні, майже не буває зле. Я відчуваю свій обов'язок: маю зробити все, щоб виконати заповіт батька, який говорив: «Все роби сам, і роби добре». А щоб щось зробити, треба робити. Як трапляються важкі дні, невдачі — не варто про них думати. Бо можна відійти від колії головної, а потім важко в неї знову втрапити. Якись особливі колізії мене не переслідують.

Замолоду мав дев'ять робіт, розкиданих у різних кінцях області. Тепер би, певно, вже так не зміг. Уночі їхав. Уночі приїжджав. Як треба було — спати не потребував... Найбільше втішався батько, який тоді ще жив.

— **Чим?**

— Що я пішов працювати на село. Він мене весь час спонукав робити великі духові оркестри. Вважав, що якби діти грали на духових інструментах, — не мали б проблем з розвитком слуху. Бо духовий інструмент ніби продовжує розвивати слуховий апарат, — як і спів. Без співу слух теж не може розвиватися. Батько був переконаний, що сам спів не допоможе. Треба знати нотну грамоту.

— **Чому батько так ратував за розвиток слуху в дітей?**

— Розумієте, коли батько ще ходив до школи, то запам'ятав, що на початку століття майже 100 відсотків села українського співало. Хто не вмів співати — був білою вороною в селі. Він не вкладався в розуміння того, що українець може не вміти співати. Батько любив повторювати: в українця все можна відібрати чи вкрати, навіть — землю. Але співучості не вкраде ніхто. Кожен українець має співати і грати — так, як мусить вміти читати, писати, рахувати.

— **Пане Ярославе! Ми — співучий і танцюючий народ. А захищати державність нема кому. Найдто ми вже розм'якшені співом. Ви так не вважаєте?**

— Без пісні люди були б злими. Зла людина шляхом правди не піде. А правда має бути дороговказом. До речі, музикально розвинена людина має кращі нахили і до опанування технікою, до вивчення гуманітарних наук. Тепер і в США задумалися. Там музику були вилучили зі шкільних програм, а згодом досліднили: комп'ютерною технікою краще оволодівають ті діти, які люблять музику.

Отже, в школі треба вивчати музику, але — і нотну грамоту. Нотою треба оперувати, як буквою і цифрою. Тому в селі я відразу створив колективи: духовий оркестр, хор і шкільний хор. А в 1972-му я з хором поїхав до Києва. Шкода, що я не зміг батькові продемон-

Це інтерв'ю знайомить із людиною, яку одні називають подвижником, другі — «генералом армії сопілкарів», треті — диваком, дехто — непрактичною людиною, ідеалістом...

То хто ж такий Ярослав Мазур? Голова Всеукраїнської спілки вчителів музики. Автор багатьох пісень для дітей, зокрема — духовних. Автор понад 200 публікацій з навчання гри на сопілці та методичних розробок, учитель, який навчив сотні дітей та вчителів музики грати на сопілці, а головне — розвивати музикальний слух. Людина, яка відстояла на найвищих урядових рівнях викладання музики у школах як предмета, яка прагне створити музичне видавництво, аби діти отримували потрібну дешеву книжку. Вже виділений шматок землі. Бракує лише... Правильно, грошей. Яких немає ні в держави, ні в пана Ярослава.

Наша розмова — то пізнання людини, яка розуміє, що таке християнська ідеологія в практичному її вимірі, твердо дотримується заповітів батька — творити добро людям. В даному випадку — через навчання музики. Чому він став героєм нашого діалогу? А тому, що в наш практичний, зискливий час є ще такі люди, як пан Ярослав, безкорисливі та енергійні — їм не шкода своєї праці для дітей України.

струвати запровадження гри на сопілці у школах. Сопіллки вже тоді пішли на уроки музики.

Дитячу групу сопілкарів я ввів у духовий оркестр, де грали статечні господарі села Кунин.

У 1970 році взимку брав участь у республіканському огляді художньої самодіяльності у Львові. Журі було з Києва. Хор загравав на сопілках і здобув призове місце. Мене ж нагородили за це досягнення значком «Відмінник народної освіти».

Я тоді в сопіллку дуже повірив. І в Києві зацікавилися. Найголовніше: із сопілкою діти дістали можливість виконувати музичні завдання вдома. Загравав на сопілці, потім повторив якусь ноту голосом. Отоді в Києві мене попросили записати методику. Три дні і ночі не вставав із-за стола. Вийшла методичка, і видавництво «Музична Україна» запропонувало написати популярну книжку про те, як навчитися грати на сопілці. Я це зробив. Написав книжку «Юному сопілкареві» (1976). До того чимало статей опублікував у республіканській пресі. У 1976 році моєму сільському хорові з Кунина присвоїли звання народного.

Через три роки видав у «Музичній Україні» книжечку «Вправи та етюди для хроматичної сопіллки». Опублікував ще дві книжки в «Музичній Україні» (1984) про гру на блокфлейті.

У 1980 році написав «Буквар сопілкарів», який побачив світ аж у 1990 році. Я, звичайно, дуже здивований...

Ще п'ять рукописів моїх лежало в «Музичній Україні» — про навчання гри на сопілці. Не хотіли видавати...

Став займатися практичними справами. Зокрема, святом пісні у Жовкві. Публікував у газеті пісні з нотами. Працював з хорами. До речі, кількість учасників у зведеному хорі, яким я диригував, в окремі моменти була від 3 до 9 тисяч. Це велика радість — Свято пісні. І я з тим хором працював аж до 93-го, здається. Доти, доки ще мав сили доїжджати. То я приготував собі зміну. Словом, у Кунині я пропрацював більш ніж 25 років.

У технікумі механічної обробки деревини я довгі роки вів хор і ансамбль сопілкарів. На громадських засадах мав зведений хор у Жовкві і зведений духовий оркестр ПТУ області.

Я би був так не хнався за все. Але я хотів довести, як легко можна працювати із сопілкарями. По-друге, я здійснював свою місію. Бо в кожній роботі я бачив свій внесок: як у кожній школі діти візьмуться за сопіллку, то поступово розвинути свій музичний слух.

Ще, напевно, один важливий епізод з мого життя. У 1990 році зацікавилися моєю роботою. У Львові відбувалася конференція викладачів музики педучилищ України. Керували нею Ольга Кириченко з Міністерства освіти і Наталя Максута.

Я продемонстрував їм різні види сопіллки — від сольної до ансамблевої. Після того запросили мене до Києва на Всеукраїнську науково-практичну конференцію. Поїхав. Узяв із собою кількох

студентів із педучилища, і вони грали під час моєї доповіді. Це було настільки вражаюче, що мене опісля представили до звання «учитель-методист»...

Мені здавалося, що стане держава — і «Музична Україна» буде видавати книги про сопіллку. Це — найкраще наше видавництво. А вони — «за гроші». І я тоді вирішив зайнятися сам духовною музикою. Написав «Службу Божу» для дитячого хору. Дала мені «Просвіта» листа, щоб видавництво випустило «за кошти автора». Я в Електронбанку позичив 500 тисяч. Книжка реалізувалася по малу. Я продав акордеон і розрахувався з банком. Знав, більше я так не буду випускати. Але в 94-му я знову наважився, уже у Жовкві. Не хотіли, звичайно, друкувати в борг. Знову вдався до послуг «Електронбанку». Ну, помру хіба, то не віддам, — подумав собі. Під високий процент дали: 40 мільйонів позичив, а віддав — 67. 25 тисяч наклад. Це була «Воскресна служба восьмигласів». Продав «Волинянку» і розрахувався з банком.

— **До місяців чому не вдавалися?**

— Я вірив у свої сили. Потім ішов іншим шляхом. Написав «Пісні великого посту». Кажу в «Місіонері»: дарую вам. Видали. Мені кілька десятків примірників дали. Тоді — «Христос Воскрес». Так само: видали і мені подарували якусь частину. Десятою моєю книжкою, яка вийшла, є «Подячне Богослужіння (єкуменічне)». Перебування в Канаді мене спонукало написати. Я бачив, як на закінчення шкільного навчального року діти читають з молитовника. А не співають. Думаю: приїду, обов'язково напишу. Вдалося видати.

— **Що тепер готуєте?**

— Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України взяв у мене програму для першого класу загальноосвітньої школи; посібник для першого класу, методичний посібник для вчителів музики.

— **І все це — з навчання гри на сопілці?**

— Звичайно. Ще львівське видавництво «Каменярь» обіцяє видати книжечку «Сопіллка. Перший клас»... Мені страшенно боляче, що діти перестають співати. Народ не співає. Нині не почуєте ні пісні, ні колядки. А ще я — за єднання церков. Україна тоді стане дуже міцною державою.

— **Ви вірите, що церкви в Україні об'єднаються?**

— Хочу, щоб так сталося. Подивіться: Польща має лишень костюль, який міцно відстоює свою націю. Я пишу книжечки так, що у всіх церквах з ними можна співати. Як діти зрозуміють, що в усіх церквах однаково співають, то...

— **... то справа зрушиться з місця.**

— Так. Найголовніше, щоб у тяжкий для держави час люди не відвернулися від освіти, від віри.

Моя мрія, як я вже казав, зробити так, щоб ці церкви українські об'єдналися. Саме тому я пишу для дітей стільки духовної музики. На жаль, є комори і є комирники, які хочуть мати з усього, в тому числі й з церковних непорозумінь, зиск.

— **Ви — голова Всеукраїнської спілки вчителів музики.**

— Як тільки я відчув цілком реальну загрозу зняття з навчання у школі предмета «музика», мені стало зле. Я думав: щось треба негайно робити. І вирішив, що потрібно створити організацію, яка б могла виступити на захист музики в школі. Я через Ярослава Кендзьора передав Прем'єр-міністру і Голові Верховної Ради Олександрові Морозу (минулого скликання) текст звернення, у якому просив узяти під захист музику в школі.

— **Що вдалося Спілці зробити?**

— Відвернути загрозу зняття предмета «музика» в школі. Виробити рекомендації, які дають змогу в загальноосвітніх школах музику вважати національним предметом. Друге: у музичних школах запровадити ансамблеве навчання на уроках. І — третє: виховувати в дітях віру в силу знань.

— **Що маєте на увазі?**

— Діти перестають учитися, бо вірять тільки в гроші батьків, а не в свої знання. Діти зневірилися — мовляв, тільки гроші дозволяють отримати нині вищу чи середню спеціальну освіту. А це — смерть для науки: зневіра. Треба підтримати талановитих, про таких дітей треба дбати. Є багато варіантів. Але ще цього ніхто не починав.

— **Як стоїть справа з Вашим видавництвом?**

— Та — як? Маю мету дати дітям дешеву книжку. Бо сучасні видавництва дешевої книжки школярам не дають. Усі працюють, щоб мати зиск. Моє видавництво, якщо воно врешті-решт постане, буде працювати тільки в ім'я ідеї.

— **Думаєте, контролюючі органи дадуть Вам спокійно працювати?**

— Я сподіваюся. Є ж положення, що навчальні посібники мають звільнятися від оподаткування. Це — для початків. Поки люди бідні. Хоч я один не буду піднімати ціни. Книги — це не моя професія, це — моє хобі. А за хобі здирати з людей гроші не пасує.

— **Як Ви відважились на створення пісень — і слів, і музики?**

— Я — ні поет, ні композитор. Але я побачив, що діти не мають пісень. Тож усе потроху писав... На чужі вірші я не писав, бо — непрофесіонал. Чи маю я право писати на слова інших, професійних людей?.. Композитори перестали писати пісні. Є багато естрадних. Але вони пишуться зовсім з іншою метою.

— **Ви життям задоволені?**

— Так. Дуже.

— **Чому? З чого?**

— Я не є митинговою людиною. Але мушу якось так ніби високопарно сказати: я дуже радий, що дочекався державності. Я хочу працювати для ідеї, робити все, щоб Україна як держава втрималася. Легкість, з якою Україна стала незалежною, «замішана» на самовідданій боротьбі попередніх поколінь. А тепер — Богом дана. А ще я є щасливий, бо маю добру ідею. Я Україну мало не всю пішки сховаю. Ідея сопілкарства вартує уваги, має добре зерно, що повинно зійти добрими сходами. Потрібні три фактори: 1) учитель; 2) інструмент; 3) книжка. Учителів-сопілкарів я намагався виховати багато. Семінари з учителями я проводив, крім Львівської, у Харківській, Київській, Запорізькій, Черкаській, Миколаївській та інших областях.

А вибір мій пояснити просто: ти маєш бути особистим прикладом, будь ним!

— **Добре, а як втілюється Ваша ідея в Україні? Власне, я хотів запитати: чи не вибивається Ви із сил, ведучи такий широкій обсяг праці?**

— Крім витрат на свою ідею, я не маю нічого.

Тато мені завжди казав: «Ти, сину, нічим не журися. Працюй наполегливо. Знай: музикантам буде платити Бог у небі». Згадую ще слова Івана Золотоуста: «Хто молиться співаючи, той молиться подвійно». Тому я часто в житті виглядаю диваком. Не вкладаюся у рамки. Але мені від цього добре, радісно на душі.

Ярослава Мазура розпитував Богдан ЗАЛІЗНЯК, м. Львів

«НАША ДУМА, НАША ПІСНЯ...»

Роздуми над серією «Сучасна українська література»

КНЯЖА ЛУКА

... На Запорізьку Січ ніхто не хотів його брати з собою через те, що він усім здавався надто слабосилним, а чи, може, ще й замолодим. Якось він був утік і добрався до найближчого монастиря, але ценці його не прийняли, — отож для нього лишився тільки степ, широкий, хвилястий степ...
Р. М. Рільке. Пісня про Правду

Багато хто із поетів сьогодні обертає свій погляд у глибину історії, множить досвід поколінь на власний, шукає коріння свого родо-воду... Думаю, що подібні знання не завдають і кожній свідомій людині — вони надають змістовності нашому існуванню у цьому світі:

*Перебийніс. Кривоніс.
Імена. Козацькі лиця.
Бусурманам кару ніс
помах криці-блискавиці.
І летіли навпрошки
соколята Кривоноса.
Поспліталися стежки,
мов судини кровоносні.
Гей, нащадку! Поклонись
тіні прадіда Максима.
Розтинає небовись
блискавиця негасима.*

«Негасима блискавиця» розтинає небеса і там, «де Бог з Дністром гуляє», і там, де «здумалась гора, таємнича, як монашка». Одне слово, розтинає вона небеса поетової душі. І в усьому поет витримує співзвучні його світогляду — тон і міру, і «гармонія предметів суть пройма...». Так говорив у вірші «Коліска пісні» польський поет К. Ц. Норвід!

*Нікого. Нічого. Лиш хліб і вода.
Пророка нового душа вигляда.
Сливають обличчя. Рідають мужі
І знаки окличні стоять, мов ножі.
Кривими устами цілують святе.
А пам'ять хрестами у небо росте.
Палає дворого окрасць книша.
До Бога дорогу шукає душа.
Дорога коротка. Німіють горби.
Немає пророка, лиш мідні лоби.*

ЧОВЕН

«La rebelion las masas» («Повстання мас») — так називається книга Х. Ортеги-і-Гасета. В цій книзі автор, серед інших проблем, розглядає проблему приходу до влади масової людини, яку, окрім науки, нічого не цікавить, яка до понять істини, добра, свободи, правди (звісно, що й літератури) зовсім байдужа.

Коллективістською, масовою свідомістю (і навіть у сфері художньої творчості) певною мірою просякнута й атмосфера нашого часу. Брак ідеалу, байдужість, невміння розібратись у справжньому, часто презирство до розуму, іронічне ставлення до непересічної особистості творця — це тільки деякі ознаки, які характерні для морального здичавіння мас. Хотілося б, щоб над сказаним замислився кожен із нас. По дорозі до істини не може бути ні перших, ні останніх, як не може бути і духовної зверхності. Дух мусить бути животворчим.

Гарсія Лорка, Ісака Такубоку, ранній Павло Тичина, Василь Стефаник, Володимир Свідзінський, Ван Вей, Хуліо Кортасар, Рей Бредбері, Поль Елюар, Сен-Поль Ру, Артур Рембо, Лі Бо, Ду Фу, Б.-І. Антоніч, Ернест Хемінгуей, картини постімпресіоністів, китайська філософія, український фольклор, дореволюційна етнографія — це далеко не повний перелік імен, про які мені доводилося говорити із поетом Миколою Воробйовим, коли йшлося про ті чи інші філософські і мистецькі проблеми нашого часу. У кожного з нас були і свої таємниці, і улюблені автори, але був у нас і жвавий інтерес до нових видань, до періодики, до інтелектуального духу часу і насамперед до проблем життя.

Відчуваю потребу про це сказати тому, щоб не склалося враження у деяких критиків і знавців від літератури та мистецтва, що поезія Миколи Воробйова якась стихійна сила ірраціоналіста, що в ній не існує «суспільної свідомості»...

Хочу наголосити на тому, що поезія Миколи Воробйова таки має своє досить виразне соціальне обличчя, це постійна боротьба із свідомістю загованих пацюків, для яких література була не справою життя, а гадівни-

Хіба що з великої літери я написав би слова *Хліб і Вода*, а рядок «стоять, мов ножі» виправив би на «криві, мов ножі» (підсилює б мотив — книш, місяць, ніж — і увиразнив б мотив садівника-бога). А рядок «дорога коротка» поправив би на «вона не коротка». Та це моє бачення... Якщо ж говорити про головне, про суть творива, яке відбувається на наших очах, то з певністю можна сказати, що поетична палітра Петра Перебийноса багата: «кривими устами цілують святе, а пам'ять хрестами у небо росте...». Я сказав би, що моральний відрахунок про створення світу поет зобразив дуже точно. У нього є свій обрій душі і поняття про людські ідеали. Петрові Перебийносу не обов'язково проникати в глибини міфології, як це робить, скажімо, Ю. Марцинківчюс. (Це ні в якому разі не применшує і талант останнього!) Просто — різні погляди, різні можливості, різні підходи у вирішенні теми... Ось для прикладу вірш Ю. Марцинківчюса «Початок епосу»:

*Несподівано слово зринуло
і застрягло слюзом в горлі.
Оплачем себе, оплачемо.
Камінь.
На камені вогонь.
Над вогнем —
яструб і голуб.
Вічний вогонь.
Вічний яструб і голуб...*

(Переклад О. Мокровольського)

Так литовський поет (використовуючи досвід міфології) творить свій епос. Петро Перебийніс на передній план замість «яструба і голуба» ставить «Хліб і Воду».

Коли говорити про прикметне в поезії Петра Перебийноса, то передусім хочеться наголосити на простоті і чистоті мовлення, на весняному рясті міфологізованого слова. Хоча до міфології його слово має не прямий стосунок. Найшвидше воно добуте із тих глибоких комор пам'яті, із дотичності з реально-уявним світом, який є тим ґрунтом, що живить сьогодні наші почуття. «Тут моє коріння золотом цвіте, може, це каміння справді золоте...». Кожен вірш Петра Перебийноса багатий на свіже, неповторне метафоричне слово:

*Стас видніше восени
при світлі падолиста,
коли, здасться, ясени
до неба піднялися.*

У його віршах багато неба, озону, відкритих вишуканих пейзажів і — разом з тим — присутнє дивне земне тяжіння. Він уміє бачити простір — між небом і землею. Земна вічність його поезії притрушена зернистою сіллю космосу:

*Обертася колесо ночі
в космічній дзигарі.
Ще крутиться терпляча вісь
полярної зорі:
трісь-трісь...
Яка безмежна ніч!
Не спиться.
Під зорею школі сниться
вереснева чистота.
А небесна колісниця
на світанок поверта.*

Тут чистота образу досягається за рахунок знання про ті теплі, яскраво освітлені місця в душі кожної людини. У цьому пейзажі є щось від Антонича...

А ще у віршах Петра Перебийноса досить виразно звучить туга (яка переростає в любов) за чесною працею хліборобів. Можна говорити і про мотив «чистих материнських рук», про розуміння ідеального в житті...

*Лети, жайворе, понад явори в літо тепле,
в небо ступу.*

*Поглянь, жайворе, згори. Там шипшина
догорає.*

На вершині того раю час не поспіша.

*Там у синім холодочку спочиває
на горбочку мамина душа.*

Подібну мотивність, уміння зображувати чистоту цієї мотивності, її візерунок зустрічаємо хіба що у віршах молдавського поета Григоре Віеру. Демонструє Петро Перебийніс і свої можливості у верлібрі. Вірш «Європейська балада» — переконливе тому свідчення. Про неприродність людського існування йдеться, про мимовільне і страшне омішання. Критичний, я б сказав, навіть де в чому жорстокий погляд на таке життя у поета. Двоє самотніх бездітних людей живуть, «як у раю»,

в хаті посеред Європи і вирощують коропів, але... для забави:

*...На високій жердині розмальована качка
невтомно махає крильми з алюмінію
і не хоче звіділь відлітати.*

Отак завершується вірш! «Розмальована качка життя» — це життя без дітей. Ось такий справедливий, але й страшний висновок робить поет...

У збірці Петра Перебийноса «Княжа Лука» три розділи: «Кремій і кресало», «Пшеничний годинник», «Вік над віком». Думаю, що вдячний читач знайде в ній значно більше приваби!.. Знайомтесь, думайте, читайте!

*...А майстер віки читає,
Розмішує фарби жаром.
Він знає найвищу тайну,
Освячену Божим даром.*

*Парує земля розмерзла,
І в затінку рам віконних
Допикує свічка пензля
Осяяний лик ікони.*

цею. Його поезія — це боротьба за чистоту духу самого життя. Поезія Миколи Воробйова — це те, чого не можна забрати в людини, це — природа, це — життя, яке, на щастя, продовжується...

Коли я читаю його вірші, то чомусь ловлю себе на думці, що поет хоче сказати: «Я — людина, я ділюсь із вами словом, як шматком хліба. Я теж люблю життя, люблю природу, мистецтво (бо що мені залишалося любити?..). Не прямо, але дуже виразно звучить у поезії Миколи Воробйова мотив гіркоти життя, хоча дух віталізму в ній значно сильніший. Останнім часом у його поезії вчуваються й інші ноти, які зіткані з життєвого досвіду, зрідка — з іронії, навіть із усвідомлення марноти наших змагань.

Знаю одне: чистота поетових намірів неперечна.

... Залишається й жест, залишається й проникливе розуміння жорстокості цього світу:
*що є життя
що в ньому треба стати
в прочинені овері я глянув:
мерець біля мерця
лежать...*

Йдеться, звичайно, про духовно мертвих людей, про міщанство, про ті маски, за якими ховаються ситі і сильні світу цього.

У новій книзі Миколи Воробйова, яка щойно побачила світ у видавництві «Український письменник», — вісім розділів: «Він — посланець», «Блакитний віск», «Столове срібло», «Побачення із світом», «Місце сну, або човен...», «Клітка — балкон — іній — сон», «Мозаїка вітру», «Гора і квітка»...

Як бджола, що збирає із квітів пилок, так поетова душа збирає кольори, відтінки, напівтони, красиви, світло від явищ, речей. Він видобуває із емоційних надр нектар для наших душ. Слово-зернина, слово-насінина — головний символ із його поезики, диво світу — головний мотив книги, розуміння життя в усій його повноті (драматичності і радості) — головний зміст книги:

*Олень що бачить
як біла марина
в озері плаває —
рози гіллясті
в марині купає...*

Звісно, що тут йдеться про красу і неповторність світу. Микола Воробйов — поет, який завжди прагне зобразити не саме явище, а суть явища. Він прагне показати нам світ таким, яким він йому відкривається у хвилини натхнення. За допомогою мовно-стилістичних засобів, виробленої протягом багатьох років оригінальної поезики (включаючи і навчання в самого себе) він уміє донести до нашої свідомості найтонші порухи думок і почуттів. Дуже оригінально вписався в загальне тло збірки «Човен» — цей давній символ, який у поезії М. Воробйова набуває неабиякого звучання.

Так наче великий маятник гойднувся на Вежі Життя і почав відруховувати (читай — убивати!) художній час, який був створений художником до того. Так, це була Вежа Життя, збудована із коштовних намистин. Із кожним помахом маятника падає намистина і розбивається на друзки. Не треба боятися, що цього маятника гойднула смерть. «Тінь — реальність безумця» — ось ключ до цієї поеми, яка в своїй основі дуже по-людськи драматична. По суті — це плавання (якщо не в потойбічний світ) — то по смертному морю життя. Поема закінчується примиренням поета зі світом:

*...і покинув я місце сну свого
і холод озброїв мене
і зустрів я двох дітей
що поправляли крила
.....
день починався
і холод синів іскри
на зброю мою...*

«Іскри холоду» — це іскри смерті на життя, а життя поета і є його зброєю. Тільки поет говорить про це образно: на те він і поет. І незвичайна, і трохи незвична мовно-стилістична будова цієї поеми. Автор ошадливий у слові, він означає то одну «тінь реальності», то іншу, то саму реальність. Ряди іменників, дієслів, обірваних фраз мають свою органіку, знаходять вияв у художньому задумі. Сплав тут настільки оригінальний, що не помічаш навіть формалістичних пошуків. Ця поема — ліро-епічна. Якщо брати біблійну адекватність, то це — поезія малих пророків, пастуша поезія. Разом з тим, вона має свій музичний супровід, є в ній деякі ознаки фуги. Скажімо, «Фуґа смерті» австрійського поета Пауля Целана в цьому контексті — структура густіша і має більше концентричних кіл навколо погляду, зосередженого на одному понятті.

У поле зору Миколи Воробйова потрапляє дуже багато різних атрибутів із різних сфер свідомості — від міфологічних пластів, соціальних понять на зразок:

*центральный зоопарк
центральный клумба
центральна садиба
управління
метелику
вночі подорожую —*

до янгольських крил за спинами у дітей. Одне слово, ліро-епічний зміст поеми визначальний, але присутній у ній і музичний супровід, який народився, ніби сам по собі. Душа поета зреагувала на смерть і розпочалися її поневіряння в своєму ж таки естві. Як не прикро, але часто від карків життя народжується справжня поезія.

Про творчість Миколи Воробйова уже написано чимало пристойних і вдумливих статей. Його нова книга заслуговує на окрему, розлогу розмову. Можливо, що навіть на дискусію... Я намагався (на прикладі однієї поеми) максимально наблизитися до більш-менш правильного прочитання поезії Миколи Воробйова. Поза мого увагою лишилися цілий сім розділів. Думаю, що вдячні читачі і критики дадуть належну оцінку оригінальному свіжому слову поета.

Василь ОСАДЧИЙ

КОЗАЦЬКА МАТИ

До 80-річчя від дня народження О. М. Апанович

Продовження. Початок у ч. 9 за 1999 рік

Уже в 1951 році О. М. Апанович плідно працює в археологічній експедиції, яка провадила розкопки на місцях Запорозьких Січей напередодні будівництва Каховської ГЕС. Ця горезвісна ГЕС, що працює нині одну годину на добу, є зовсім нерентабельною, однак через неї були затоплені «гнилим морем» найкращі українські чорноземи та луки, сховані під водами і Січ-мати, і Луг-батько, які практично вже неможливо дослідити. О. М. Апанович була одним з останніх істориків, котрі застали Великий Луг у його первозданній красі, котрі дослідили місця Базавлущкої, Чортомлицької і Підпільненської Січей. Справа врешті не тільки у важливих археологічних експонатах, вивченні топонімів та гідронімів, які зникли навечно, але й у тому, що були відроджені традиції археологічного дослідження пам'яток козацької доби, започатковані Д. Яворницьким. Після досліджень О. М. Апанович на цей науковий напрямок було накладено «табу». Лише в наш час, в умовах самостійної Української держави, починають розгортатися археологічні дослідження Запорозьких Січей (Д. Телегін, І. Пустовалов та інші), Чигириня й Суботова (В. Горішний та інші).

Велика заслуга О. М. Апанович полягає і в тому, що вона разом з декимі іншими українськими істориками відродила традицію історико-краєзнавчих досліджень. Як відомо, у 1929 році компартійні керівництва, історичне краєзнавство стало вважатися дворянською, а значить і ворожою та непотрібною масам наукою. І якщо в Росії воно в повсякденний час швидко відроджується, то в Україні його пов'язували з історією козацтва, через що процес відродження проходив надзвичайно повільно. Скориставшись дозволом компартійної верхівки на активізацію досліджень історії Визвольної війни українського народу (тоді її мусили штучно обмежувати 1648—1654 роками, хоча насправді вона завершується підписанням Галачківського миру 1658 року), О. М. Апанович вийшла далеко за рамки намірів офіціозу. У 1954 році нею було видано ряд наукових і науково-популярних праць, серед яких вирізняються три брошури: «Історичні місця Визвольної війни українського народу 1649—1654 рр.», «Запорозька Січ і її прогресивна роль в історії українського народу», «Переяслав-Хмельницький та його пам'ятники». У цих книгах наводяться важливі фактичний матеріал, в т. ч. на підставі архівних документів; факти по-новому систематизувалися, пропонувалося нове осмислення подій. О. М. Апанович і тоді, і пізніше чудово усвідомлювала правоту давніх римлян, котрі викарбували безсмертні слова: «Historia est magistra vitae» (історія є вчителькою життя), тому таке велике значення завжди надавала популяризації наукових здобутків, формуванню історичної та національної свідомості українців, державницького мислення. Звичайно, існуюча тоді система не давала можливості вести нормальну працю в цьому напрямку, але в обхід системи Олені Михайлівні багато чого вдалося добитися. Чимало людей завдяки її статтям та книгам зробили крок від рабства до волі, ставали патріотами України.

Паралельно активній теоретичній історико-краєзнавчій роботі О. М. Апанович велику увагу приділяла проблемі опису та збереження історичних пам'яток, особливо пов'язаних з історією українського козацтва. Це передусім стосується легендарного острова Хортиця. О. М. Апанович часто писала про славі події, що відбувалися на цьому острові та в його околицях, брала участь у розробці проекту історико-меморіального комплексу запорозького козацтва на Хортиці, підтримувала важливі ініціативи відомого запорозького краєзнавця і діяча державного рангу, який чимало прислужився справі створення Хортицького заповідника. — М. Киценка. Пізніше, коли наприкінці 80-х років Хортиці хотіли завдати непоправного удару, проклалиши по ній трасу нового мосту через Дніпро, прогест О. М. Апанович дійшов до сердець українців і проект варварського нищення острова був законсервований. Водночас вона підтримувала справу відродження Хортицького заповідника у його первісному призначенні і музей на Хортиці знову став музеєм запорозького козацтва, а не міфічної «дружби народів». Велике значення і дотепер має складений О. М. Апанович науковий реєстр пам'яток місць запорозького козацтва, видрукуваний нею в «Українському історичному журналі» (1967, № 7) та часописі «Україна» (1967, № 5, 16, 42, 1968, № 9, 39, 51). Він і нині зберігає своє значення, бо за минулі 30 років з лийшком не було видрукувано досконалішого реєстру.

Не можна не сказати і про те, що на початку 50-х років Олена Михайлівна продовжувала активну публікацію архівних джерел. Вона була серед тих, хто упорядковував фундаментальний археографічний тритомник «Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах» (М., 1953—1954), котрий при всій вимушеній помпезності та тенденційному доборі документів до друку містив також ряд цінних джерел, передусім універсали і листи Богдана Хмельницького та його сподвижників (Максима Кривоноса, Івана Золотаренка, Мартина Небаби та інших). Вона готувала також до друку кілька збірок документів доби Гетьманщини. Зростає науковий авторитет дослідниці. Її замовляють статті до найсолідніших тоді енциклопедичних видань: спочатку «УРЕ», пізніше «Радянська Енциклопедія історії України», «Советская историческая энциклопедия». Чимало в чому ці енциклопедичні видання застаріли, але багато в чому зберегли своє позитивне значення. Останнє стосується і статей О. М. Апанович, котрі майже позбавлені звичних для того часу ідеологічних штамів.

Основні ж зусилля ювілярки були зосереджені на дослідженні історії запорозького козацтва. На цій ділянці української історії було небагато бажаних праць (маємо на увазі істориків-професіоналів, а не аматорів). По суті єдиним істориком, крім О. М. Апанович, котрий займався цією проблематикою, був Володимир Голобуцький. Віддаючи належне позитивним моментам двох монографій останнього — «Запорозька Січ» (К., 1957) та «Черноморское казачество» (К., 1961), слід зазначити, що вони багато в чому були вторинними (в основному був використаний фактичний матеріал, накопичений А. Скальковським, Д. Яворницьким, І. Крип'якевичем та іншими), виразно вульгарно-соціологічний підхід був характерним для оцінки багатьох складних явищ історії України та Запорозької Січі. Не випадково саме Голобуцький на сторінках «Українського історичного журналу» підтримував по суті погромницькі тенденції шербицьких (див. його статтю: «Актуальні питання історії України доби феодалізму і завдання радянських істориків» — 1973, № 9). Враховуючи це, козакознавцем номер один у матеріковій Україні, гідним продовжувачем справи Дмитра Яворницького, починаючи з 50-х років, слід визнати саме О. М. Апанович. Особливо яскравий вияв її плідна праця в цьому напрямку знайшла у двох монографіях: «Запорозька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії: 50—70-і роки XVIII ст.» (К., 1961) та «Збройні сили України першої половини XVIII ст.» (К., 1969). Це було справді нове і вагоме слово у козакознавстві! І справа тут не тільки в потужній і чудово проаналізованій джерельній базі, котра, в свою чергу, значною мірою складалася з архівних джерел. У цих книгах, особливо у другій, авторка обґрунтувала концептуальну тезу про те, що збройні сили України, навіть в умовах колоніального наступу Російської імперії, котра використовувала козаків у своїх загарбницьких цілях і водночас поступово позбавляла самостійності, зберігали серйозний мілітарний потенціал, забезпечили багато в чому перемоги над Османською імперією, врешті залишилися важливою ознакою Української козацької держави. Варто підкреслити, що Дмитро Яворницький так і не встиг написати 4-й том своєї «Історії запорозького козацтва», і тут найближчим попередником О. М. Апанович стає А. Скальковський, концепція котрого багато в чому відбивала думку офіціозу з його зневажливим ставленням до запорозьців і козаків узагалі. У цьому відношенні погляди О. М. Апанович не мають нічого спільного з поглядами Скальковського, вона на підставі солідного кола джерел підкреслила прогресивне історичне значення українського козацтва. Таким чином, правота народного погляду на козацтво, висловленого в численних історичних думках і піснях тощо, знайшла нове наукове підтвердження. Книга «Збройні сили...», хоча й була видана малим тиражем (3000 примірників), дістала високу оцінку науковців. Водночас це видання було єдиним після довгих років солідним і об'єктивним дослідженням історії запорозького козацтва, чого українська історична наука не знала з 20-х років. Книга стала бестселером, її безперебійно читали всі свідомі українці, вона зробила ім'я О. М. Апанович відомим по всій Україні. Це вже тоді викликало невдоволення можновладців, ідеологією яких був

російський великодержавний шовінізм.

Дві монографії, видані протягом восьми років, склали надійну підставу для захисту докторської дисертації, однак для Олени Михайлівни головним були не наукові ступені, а наука як така, тому вона продовжує активно розробляти козацьку тематику. Велику увагу приділяє дослідженню військової історії України, військового мистецтва козаків та їхніх вождів — гетьманів і кошових отаманів. У останньому випадку історія України і козацтва зокрема персоналізувалася, роль особистості в історії поставала у своїй справжній величчю, а не тому принижени, що нав'язувалося ще «класиками» марксизму-ленізму. Характерними для цього періоду творчості О. М. Апанович і цього напрямку діяльності є кілька статей, присвячених Богдану Хмельницькому. Про гетьмана України писалося багато, і навіть близькі колеги Олени Михайлівни (насамперед Іван Крип'якевич та Федір Шевченко) створили в повсякденний час солідні дослідження його життя й політичної діяльності. Однак саме в статтях О. М. Апанович вперше подано аналіз і характеристику полководецького мистецтва Великого Богдана, який, за визначенням дослідниці, розвивав основні напрямки стратегії і тактики Війська Запорозького.

Крім воєнної тематики, О. М. Апанович зверталася до вивчення і політичних та міжнародних відносин козацтва, його соціально-економічного становища. В той час, коли настирливо пропагувалася теза про нібито непримиренну міжусобну боротьбу козацької старшини та низів, про нібито глибоку внутрішню кризу Січі, викликану її нібито архаїчним устроєм, О. М. Апанович наголошувала на зовнішніх причинах знищення Січі (колоніальний наступ Російської імперії), на прогресивності устрою Січі, котрий був справді демократичним.

Наполеглива і плідна праця О. М. Апанович давала все більші результати. Поступово виростало ядро українських істориків, котрі відроджували славі традиції класичної української історіографії, грубо перервані в 30-х роках. Важливу роль як науковець і організатор відіграв Федір Павлович Шевченко, у розквіті творчих сил були М. Брайчевський, Р. Дашкевич, Я. Дзира, Я. Ісасевич, О. Компан та ряд інших. У цій плеяді українських істориків почесне місце належало і О. М. Апанович. На рубежі 60—70-х років вона є визнаним авторитетом, з її думкою рахуються в академічних колах, на її пропозиції виходять позитивні рецензії і за кордоном, що в той час було великою рідкістю.

До Олени Михайлівни тяглася молодь, яка шукала порад, консультацій, яка хотіла займатися історією козацтва, творила кінофільми, художні полотна на цю тематику. До числа таких молодих належав і автор цих рядків, тоді ще аспірант першого року навчання Дніпропетровського держуніверситету. На початку літа 1972 року в ДДУ мала відбутися наукова конференція, присвячена 1000-літтю загибелі на Дніпрових порогах великого князя київського Святослава Ігоровича. На неї мали прибути провідні історики тодішнього СРСР. Однак уже подули холодні вітри, про що мова піде нижче, і влада дозволила проведення тільки «Яворницьких читань», хоч і це була непогана ідея. Приїхало, однак, набагато менше гостей, але серед них була і Олена Михайлівна. Ми, студенти та аспіранти істафу ДДУ, вже з першого разу запам'ятали цю розумну, приязну і симпатичну жінку, котра не тільки блискуче виступила, виявивши при цьому залізну логіку і дотепність, але й очоче відповіла на численні запитання молодих науковців. Мене познайомив з Оленою Михайлівною професор М. П. Ковальський (науковий керівник), а вона дала тоді мені перші важливі поради щодо вивчення українських літописів. Тоді ж познайомилася з О. М. Апанович і майбутній професор, доктор історичних наук Ганна Кирилівна Швидько; їй теж придалася добра порада відомої дослідниці...

1972 рік приніс зміну керівництва Компартії України. На місце більш-менш ліберального в «українському лані» Петра Шелеста Москва поставила Володимир Шербицького, котрий з волі Брежнєва і Сулдова різко посилював русифікаторську політику в Україні. Ідеологічний апарат ЦК КПУ очолював тоді сумновідомий Маланчук, котрого навіть прозвали «Пол Потом». Розпочався справжній погром. Одним розчерком пера було ліквідовано сім історичних щорічників, з видавничих планів

було викинуто майже все, що стосувалося історії України козацької доби, центральні українські історичні журнали («Український історичний журнал» та «Архіви України») стали нагадувати «Блокнот агітатора», розпочалися «чистки» і в творчих колективах. Не обминула «чаша сия» й Інститут історії. 12 вересня 1972 року з нього було звільнено О. М. Апанович, а також О. С. Компан та Я. І. Дзирю — чільних фахівців відділу феодалізму. Формально їх було звільнено за скороченням штатів, а фактично за дисидентство в наші. В цей же час стали друкуватися погромницькі статті і сам Шербицький протягом десятка років не переставав закликати до боротьби з «ідеалізацією старовини, князів та гетьманів». Під ніч пішли книги письменників Романа Іванюка («Мальви»), Івана Білика («Меч Арея»), ряду істориків, в тому числі монографія О. М. Апанович «Збройні сили України першої половини XVIII ст.», науково-популярна книга О. Киценка «Хортиця в легендах і переказах»... З друку було знято всі статті Олени Михайлівни, деякі з них були видані під чужими прізвищами. Її праці не дозволялося друкувати, навіть не рекомендувалося посилатися на них. Це був тяжкий удар для Олени Михайлівни. Врешті, після восьмимісячного безробіття, її взяли працювати у відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, причому вона була поставлена в жорстокі умови постійного контролю, коли фіксувався кожен її вихід у коридор чи телефонний дзвінок. Однак і в цих умовах О. М. Апанович зуміла продовжити творчу працю. Її зусиллями проведено велику роботу по опису нефондованих архівних документів, серед яких були й архівні матеріали видатних українських учених та громадських діячів — мистецтвознавця О. П. Новицького, археолога та етнографа Я. П. Новицького, істориків А. І. Степовича, М. І. Лілеєва, математиків Г. Ф. Вороного та М. В. Остроградського, київського митрополита Платона; матеріали родинних та родових архівів Болесунських, Дорошенків, Закоморних, Капністів, Жежелських, Лашкевичів, Радивилів, Шодуарів, «розсипи» церковних документів Київської митрополії тощо (О. М. Апанович, Бібліографічний покажчик [До 75-річчя від дня народження і 50-річчя наукової діяльності]. — К., 1995). Це було нелегке завдання, оскільки треба було мати добрі знання з палеографії, іноземних мов, але воно було з честю виконане. Цей досвід був використаний О. М. Апанович при написанні колективної монографії з історії ЦНБ, яка вийшла друком пізніше (К., 1979). Тоді ж дослідниці, попри волю начальства, звернулася й до матеріалів, так чи інакше пов'язаних з історією козацтва. Було зібрано чималий матеріал, що стосувалося книгознавства, маргіналістики. Досить сказати, що вона вивчила 8000 рукописів та книг, фіксуючи важливі записи на їх берегах. В результаті стало можливим створити цикл статей, виданих за межами України (тут продовжували діяти заборони публікації доробку О. М. Апанович). Про значення їх добре сказано у статті С. Абримової та Г. Антонової (Дніпропетровськ). За їх твердженням, саме О. М. Апанович «стоїть біля витоків наукової дисципліни в Україні», творчо продовжуючи традиції, започатковані А. Петрушевичем, І. Франком та В. Адріановою-Перетц (Абримовою С., Антонова Г. Внесок О. М. Апанович у розвиток маргіналістики // Під знаком Кліо. — С. 15).

Праця у відділі рукописів ЦНБ мала наслідком створення О. М. Апанович і солідної монографії «Рукописна світська книга XVIII в. на Україні. Исторические сборники», яка через всілякі перелони вийшла у світ із запізненням (К., 1983). Автор цих рядків мав честь першим прочитати її ще в рукописі і написати на вже видрукувану монографію розгорнуту рецензію (Мыцько Ю. А. Новое исследование украинского летописания XVII—XVIII вв. // Историкографические и источниковедческие проблемы отечественной историографии освободительного движения и общественной мысли России и Украины. Днепропетровск: ДГУ, 1984). Не повторюючись, відзначу лише головну заслугу О. М. Апанович. Українське літописання XVIII ст. досліджене дуже слабо. Зокрема, серйозною перешкодою є необхідність проведення копійної роботи щодо виявлення, аналізу, зіставлення текстів численних списків та редакцій. Без цього висновки про походження тексту конкретної пам'ятки, аналіз ступеня достовірності останніх страждатимуть неточністю і неповнотою. Саме О. М. Апанович відкрила велику кількість нових пам'яток або їх списків та редакцій, імен українських культурних діячів (авторів, редакторів, копійців літо-

писів), серед яких видатне місце належить представникам козацької інтелігенції. Був серйозно підважений ще один брехливий міф (про дикість і некультурність козаків), була наочно удоводнена любов козаків до книги, продовження ними навіть у тяжких умовах ліквідації вже решток Української держави культурних та освітніх традицій попереднього етапу української історії. Саме О. М. Апанович зробила дуже важливі висновки щодо репертуару і поширення української рукописної книги, розробила ряд її теоретичних проблем. Лише тепер стало можливим здійснити академічне видання літопису Г. Грабянки «Краткого описання Малороссии» та ін. (лише нових списків Грабянки О. М. Апанович виявила понад 30!), але, на жаль, і досі немає бажаних піти далі цим важким, тернистим і малопрестижним в очач і тодішнього, і сучасного істеблішменту НАН України шляхом.

У стінах відділу рукописів ЦНБ О. М. Апанович знайшла ще одну золоту джерельну жилу, коли зайнялася вивченням особистого архіву Володимира Вернадського — геніального вченого-природознавця. Уже те, що Вернадський походив із давнього українського козацького роду, особливо зацікавила дослідницю, і не випадково тема «Вернадський і Україна» стала провідною в її творчості у 80-х роках. Нею була створена ґрунтовна біографія вченого, простежена його роль у створенні ВУАН (Вернадський був її першим президентом), знайдені і віддруковані його незнані праці, насамперед щоденник. Наслідком творчого пошуку стала монографія О. М. Апанович (у співавторстві) «Вернадський: життя і діяльність на Україні», яка витримала два видання (1984 і 1988). Прикметно, що дослідниця займалася творчою спадщиною Вернадського не відсторонено, вона відчула духовну спорідненість з цим великим українцем, вчена якого про живу речовину, біосферу і ноосферу суттєво вплинуло і на її погляди. Олена Михайлівна і тут виявила себе як людина високої культури, гнучкого розуму, здатна вийти за рамки однієї науки, якими б широкими вони не були. Народилася нова парадигма її досліджень, яка спричинила новий рівень наукового узагальнення соціальних і природних процесів у розробці проблем історичної науки. Так, у тезах доповіді дослідниці «Концепція ноосфери та історична наука» розглядаються філософські питання про взаємозв'язки природних та соціальних процесів. Узагалі постаті Вернадського та його вченню присвячено понад 20 наукових праць О. М. Апанович, вона не залишає цю проблематику й нині. Коли це стало можливим, вона здійснила поїздку до Парижа, де знайшла неопубліковані праці і листування Вернадського з французьким академіком Леруа. Чи варто говорити, що добре знання французької мови, набуте О. М. Апанович ще в аспірантські роки, придалося їй дуже доречно.

О. М. Апанович звертає увагу на інших видатних українських учених, насамперед Сергія Подолинського, який працював над розв'язанням тих же проблем, що і В. Вернадський.

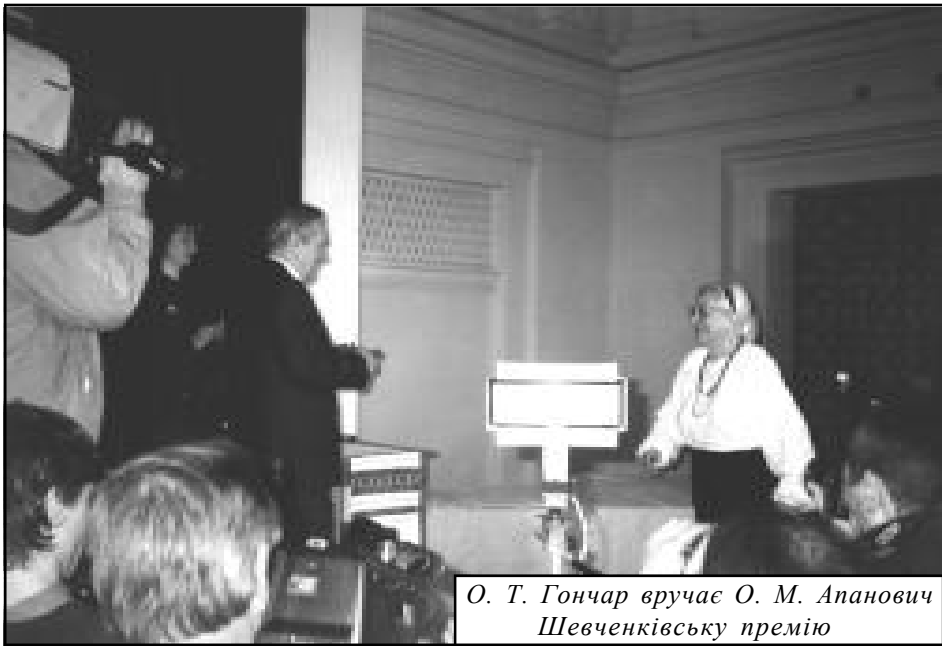
О. М. Апанович у своїх працях сформулювала власну історико-філософську концепцію щодо козацтва, ґрунтуючись на ідеях В. Вернадського та С. Подолинського (особливо вченні останнього про агрокультуру). Згідно з поглядами Апанович, феномен українського козацтва треба визначати не в традиційних критеріях оцінки. Не слід розглядати козацтво тільки як мілітарну силу, що охороняла український народ від загарбників. Конструктивна творча роль козацтва у національній історії полягає не тільки у великій військовій майстерності та успішній военній діяльності, дякуючи якій було збережено як етнічну спільноту український народ.

Історична конструктивна діяльність українського козацтва виявилася у своєрідній державній організації суспільства: запорозька демократична християнська республіка (з середини XVI ст.), Українська козацька держава (Гетьманщина) з республіканським устроєм (1648 — кінець XVIII ст.) та в організації й розвитку високоінтенсивної агрокультури, зокрема у створенні прогресивної форми сільського господарства, орієнтованого на ринковий тип відносин, де застосовується вільна праця на власній землі. Запорозькі козаки поглибили притаманну українському селянству ментальність — гармонійність взаємозв'язків і взаємовідносин з природою та стихійній екологічній досвід. Учена дійшла висновку, що український народ здійснив значний поступ у ноосферну перспективу, але в роки колоніального володарювання Російської імперії та СРСР ці набутки було знищено, а Україну відкинуто на кілька століть назад. Ці ідеї О. М. Апанович виклала на Першій республіканській науково-практичній конференції «Проблеми історії запорозького козацтва в сучасній історичній науці та музейній практиці» (Хортиця, січень 1990 р.), V міжнародному франко-українському колоквиумі у Новій Сорбонні (Париж, 1991 р.), III Міжнародному конгресі українців (Харків, серпень, 1996 р.) тощо.

Характерно, що О. М. Апанович висунула нову концепцію історії українського козацтва якраз у період Українського Національного Відродження, яке почалося у другій половині 80-х років і мало своїм наслідком відновлення незалежної Україн-

ської держави у 1991 році. До цієї вікопомної події в історії України О. М. Апанович підійшла у розквіті творчих сил, удодившись, що репресії та переслідування, котрі тривали щодо неї аж до кінця 80-х років, не зламали, а тільки загартували її дух. Мало хто з істориків колишнього СРСР може похвалитися тим, що його наукові праці діставали такий широкий громадський резонанс, так відчутно впливали на свідомість народу, як твори О. М. Апанович. Характерний приклад — комплексна експедиція «Запорозька Січ: зруйноване і уціліле» (1989), керівником якої виступила О. М. Апанович. Група науковців і журналістів спустилася по Дніпру, досліджуючи і місця Січі (о. Хортиця, Хортицька, Кам'янська), а там, де вони були затоплені водами Каховського моря, то їх околиці. Крім суто наукових результатів, експедиція мала значний громадський резонанс, привернула увагу наших співвітчизників до того феноменального явища в історії, яким було козацтво: до збереження його пам'яток, дослідження його минулого. Експедиція поруч з публікаціями О. М. Апанович, які у великій кількості з'являються на сторінках газет і журналів, відіграла серйозну роль у підготовці та проведенні 500-річного ювілею запорозького козацтва (1989—1992), що, у свою чергу, мало надзвичайно велике значення у мобілізації українського народу і його подальшій боротьбі за власну незалежну державу.

Починаючи з відродження незалежної Української держави, у житті й творчості О. М. Апанович настає новий період. Вчена, незважаючи на свій солідний вік, отримує ніби «друге дихання», нарешті вона може вільно викладати свої думки й по-

О. Т. Гончар вручає О. М. Апанович Шевченківську премію

зиції, доносити їх до свідомості широкої читачської маси. У 1991—1994 рр. одна за одною виходять три книги О. М. Апанович: «Розповіді про запорозьких козаків» (К., 1991), «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі» (К., 1993), «Українсько-російський договір 1654 р. Міфи та реальність» (К., 1994). Тут на широкому матеріалі розвивалася концепція О. М. Апанович, про яку вище говорилося, розкривалися величезні заслуги козацтва у національно-визвольній боротьбі українського народу XV—XVIII ст., роль видатних вождів Української козацької держави, в тому числі й таких, котрі замовчувалися або оббуржувалися в імперській історичній науці (П. Витовський, І. Мазепа, П. Орлик). Дуже актуальною і цінною була книга О. М. Апанович, присвячена договору 1654 року. Власне й нині, коли українсько-російські відносини є далеко не безмарними, коли гальванізують фальсифікаторські стереотипи про «вічну дружбу», всеукраїнську присягу у 1654 році тощо. О. М. Апанович уважно проаналізувала історичні обставини, в яких укладався договір, умови порозуміння між Українською та Російською державами, їх реалізацію та ін., об'єктивно, без ідеологізації, притаманній попереднім писанням радянських істориків, визначила характер порозуміння між Україною та Росією, місце та значення останнього в історії обох країн.

Наукова діяльність О. М. Апанович, яка у 1991 році стала і членом Спільної письменницької України, дістає нарешті й офіційне визнання. У 1994 р. вона стала лауреатом премії Шевченківської премії — найпочеснішої нагороди діячів науки і культури України, а 1995 року їй було визнано і лауреатом премії Антоновичів (США). Майже одночасно О. М. Апанович поновлюють на роботі в Інституті історії НАН України, і це було моральною сатисфакцією для вченої, свідченням неодмінної перемоги Пrawdи над злом. До її 75-ліття (1994) вийшли перші книги-збірники, видані на пошану «козацької матері». Ця гарна академічна традиція існувала ще в дореволюційні часи (збірники наукових праць на пошану В. Б. Антоновича); у 20-х роках такої честі були удостоєні М. С. Грушевський, Д. І. Багалій, потім традицією було притлумлено. Характерно, що саме на

честь Олени Михайлівни з'явилися ювілейні видання (Під знаком Кліо. На пошану Олени Апанович. Збірник статей. — Дніпропетровськ, 1995; Історія українського середньовіччя: козацька доба. — К., 1995. — Ч. 1—2), традиція швидко відродилася, і вже маємо, наприклад, чудові збірники наукових матеріалів на пошану Ярослава Дашкевича, Ярослава Ісаєвича, Любомира Винара, Миколи Ковальського...

Протягом 90-х років не спадає потік науково-популярних публікацій О. М. Апанович, її статті прикрашають такі солідні журнали, як: «Вітчизна», «Україна», «Українська культура», «Людина і світ», «Музика», «Жовтень» (нині — «Дзвін»), «Весвіт», «Неопалима купина», «Книжник» та ін., газети, серед яких насамперед «Українське слово», «Літературна Україна», «Українська газета», «Сільський час», «Молодь України», «Голос України» та ін. Вона виступала науковим консультантом і співавтором у підготовці серії науково-популярних фільмів з історії козацтва: «Не пропала їхня слава», «Гомоніла Україна», «Козак Мамай», «Слава і біда України», «Анатема», «Рід Розумовських», «Останній гетьман», «Райські острови Сагайдачного», «Козацькі могили» тощо, а також двох повнометражних фільмів «Ще є час» та «Чорна долина». Нею написано також сценарій театралізованої вистави «Гетьмани — будівничі української культури: Петро Конашевич-Сагайдачний та Іван Мазепа» (К., 1993). Її цінні поради, добре слово завжди цінували такі видатні особистості в науковому та культурному житті України, як Олександр Гончар, Іван Сенченко, Олена Компан, Ліна Костенко, В'ячеслав Брюховецький, Іван Білик, Ярослав Дзира, Наталя Забіла, Іван Драч, Ярослав Ісаєвич, Микола Ко-

кого життя, політичного безладдя, викликаного і ворожою агресією, і внутрішніми чварами. Особливо цікавими у книзі виглядають історичні портрети кошових отаманів Івана Сірка та Костя Гордієнка, гетьмана Пилипа Орлика та ін.

Вчена розвиває свої погляди і щодо демократичного державного устрою Запорозької Січі, нею була заново докладно проаналізована Конституція Пилипа Орлика. О. М. Апанович підкреслила, що ця Конституція і споріднені з нею документи були пронизані республіканським духом, демократичними засадами представницького парламентського ладу, прогресивним історичним напрямком розвитку державних реформ, визначенням національно-державного суверенітету України, що не втратило своєї актуальності й нині (Апанович О. М. Конституція Пилипа Орлика // Хроніка-2000. — К.). Характерним було й те, що творці Конституції піклувалися про Православну Церкву, про інтереси й соціальний захист низів українського народу, забезпечення й малого бізнесу, якщо вживати сучасну термінологію. Дуже цінною є думка вченої, що у створенні Конституції брав також участь і кошовий отаман Кость Гордієнко. Прикметно, що О. М. Апанович звертається до нової для пострадянських держав науки — політології. І хоча (що є законним) у цій галузі тон задають досить молоді вчені, наукова продукція О. М. Апанович знаходить своє місце на сторінках солідних видань, як-от: «Політика і час». У цьому випадку О. М. Апанович репрезентує ту рідкісну категорію політологів, котрі, досконало володіючи матеріалом далеких епох, знаходять там важливі паралелі і зв'язки з сьогоденням, розглядають історичні явища у широкому масштабі і це дає можливість точніше і краще зрозуміти суть нашого щодення.

Для цього періоду творчості О. М. Апанович характерні розвиток традиційних для неї проблем, започаткування нових. Власне при розробці традиційних проблем вона не зупиняється на досягнутому, збагачує своїми думками і спостереженнями історіографію історії України козацької доби. Так, саме О. М. Апанович є серед авторів передмови до величного і довгоочікуваного археографічного видання документів Коша Нової Запорозької Січі. Ця публікація не могла бути здійсненою раніше через заборони компартійної влади, оскільки джерела красномовно промовляли про конструктивну роль запорозьців як цивілізаторів Південної України, завдяки яким насамперед цей регіон було освоєно і заселено. О. М. Апанович добре знає матеріали фонду 229 Центрального державного історичного архіву України в Києві, де зберігаються рештки січового архіву, не раз їх використовувала і тепер безпосередньо причетна до публікації унікального зібрання. Вона розвиває свої думки щодо історичної ролі козацтва у світлі ідей Вернадського і Подолинського, написала ряд важливих статей до енциклопедичних видань, що готуються нині («Енциклопедія історії України», «Енциклопедія Києво-Могилянської Академії» тощо), завершує «Енциклопедію козацтва», аналогій якій в історіографії ще не було. Багато відомих істориків-колег О. М. Апанович уже немає в живих, готуються збірники на їх честь. До О. М. Апанович звертаються, щоб зафіксувати живу розповідь про минулі часи, котрі стрімко відходять від нас. Так народилися її спогади про Івана Крип'якевича — учня Грушевського. З невеликої замітки-споминів постала розгорнута розповідь про Ф. П. Шевченка, котрий так багато зробив для розвитку української історичної науки і про кого є вдячний спогад у душі практично кожного українського історика, котрий досліджував історію України доби феодалізму. Тепер ця розповідь у вигляді окремої книжки готується до друку в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Врешті Олена Михайлівна взялася за перо, щоб передати новим поколінням історію свого життя, свого шляху в науці, поділитися спогадами про тих, хто діяв і творив поруч з нею. У шій врожайній осені свого життя Олена Михайлівна не забуває і про молодих науковців, аналізує їхню творчість, дискутує з ними, підтримує їх словом і ділом, рекомендує їх редакторам різноманітних видань, котрі завжди прислухаються до авторитетної думки відомої вченої. Через стан здоров'я вона рідко покидає стіни своєї скромної однокімнатної квартири, але в них продовжують народжуватися доповіді на конференціях, статті і книги, сюди приходять журналісти, щоб узяти чергове інтерв'ю, не вмовкає телефон, бо з усієї України до «козацької матері» дзвонять учені, письменники, краєзнавці, всі, хто хоче глибше пізнати історію України... Своє 80-ліття Олена Михайлівна Апанович зустрічає на порозі третього тисячоліття. Ми впевнені, що її науковий, культурний і громадський доробок з вдячністю приймуть нові покоління українців, а водночас бажано, щоб він був примножений ювіляркою і в наступному тисячолітті.

З роси та води Вам, дорога Олено Михайлівно!

Многі Вам літа!

о. Юрій МИЦИК,
доктор історичних наук, професор

Юні друзі «Слова Просвіти»!
З сьогоднішнього числа нашої газети спеціально для вас почнемо уроки української мови. На цих уроках ви не будете відповідати, але, сподіваємося, будете думати, а своїми роздумами поділитесь з ровесниками. На цих уроках, звичайно, будуть домашні завдання, але їх зовсім не обов'язково виконувати, тільки в тому разі — якщо вони вас зацікавлять і ви самі захочете звернутися до редакції зі своїми запитаннями.

ЯК ВІТАТИСЯ?

Кажуть: «Як ти вітаєш, так і тебе вітатимуть». Своім привітанням під час зустрічі люди бажають одне одному не лише доброго дня, ранку чи вечора, а й здоров'я, добра. Незалежно від настрою — гарний чи сумний, а тим більше — незалежно від доброї чи несприятливої погоди, зустрічаючись зі знайомими, вітатися треба обов'язково. Кожен послуговується зручними для себе формами вітання. Однак, коли чуємо від підлітків: *привіт, салют*, хочеться нагадати і про загальнонавчани в Україні форми привітання.

Вітаються здебільшого словами: *доброго ранку, добридень (доброго дня), доброго вечора, здрастуйте*, а до близьких знайомих ще й звертаються на ім'я та по батькові, приязно усміхаючись: *Вітаю Вас, Микола Павловичу!, Доброго здоров'я, Галино Дмитрівно!* Існує багато етикетних формул, які своєю первинною семантикою виражають доброзичливість: *будьте щасливі! Боже, помози; дай, Боже, щастя тощо.*

Своє привітання чоловік може супроводити легким поклоном, жінка — плавним нахилом голови, а молодь має трохи нижче вклонитися старшим.

Вітаючись навіть із ровесниками, намагайтесь уникати фамільярності, жаргонних і вульгарних слів. Не слід надто галасливо виявляти свої почуття, але негарно й вітатися між іншим. Недарма

ж говорять: «Яке «помагайбі», таке й «доброго здоров'я».

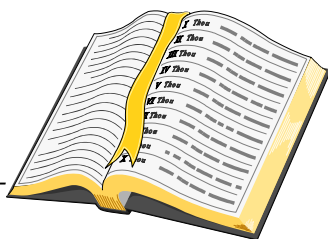
У сільській місцевості існує добра традиція вітатися з людьми незалежно від близькості знайомства, чого не скажеш про місто. Інколи доводиться бути свідком неприємної ситуації: підліток, зайшовши до ліфта, не вітається з сусідами. Таким хочеться порадити: спробуйте подивитися у вічі сусідам і щиро усміхніться при цьому, вимовте приязно чарівне слово: «Добридень!» — і чудовий настрої і сусіду, і вам забезпечено на весь день.

За сучасним етикетом, першим вітається молодший зі страшим, учень з учителем, дитина з дорослим. А як поводитися в цьому разі з ровесниками? Хто має вітатися першим: лідер з аутсайдером, королева краси з сіренькою мишкою, спортсмен-двієчник з хирлявим відмінником чи навпаки? Як підкаже здоровий глузд, першим вітається завжди той, хто ввічливіший і вихованіший!

Дотримуючись етикету, який виробив український народ, ми передусім засвідчуємо свою вихованість, шанобливість і уважність до співрозмовника, привітність, приязнь, прихильність, доброзичливість, делікатність, тобто риси, віддавна притаманні нашому народові. Пам'ятайте народну мудрість: «Сказав язик голови: «Добрий день», а голова відповіла: «Як ти поведешся доброго, то й мені буде добрий день».

БОГ, МОЛИТВА, ГРІХ, ХРАМ, РАЙ, ПЕКЛО, СПОВІДЬ..

Мабуть, багато з вас скажуть, що ці слова мають релігійний зміст.

Так, справді, вони сповнені у прямому значенні релігійного змісту, їх чуємо на Богослужбі, читаємо у церковних книжках, а проте... вони дохристиянського походження (нагадаємо, що християнство як державна релігія Київської Русі було запроваджено 988 року). До 988 року в Україні-Русі панувало вірування, яке називають *багатобожжям*, а ще — *поганством*, або ж *язичництвом*.

Значення слова «багатобожжя» зрозуміле без пояснень. Чи не так? Справді, наші предки поклонялися багатьом богам, бо ж вірили не в самого Бога-Творця, а в плоди його творіння: небо, сонце, вітер, дощ, грим, блискавку тощо. Пращури шанували бога неба — Сварога, бога Сонця — Дажбога, бога Вітру — Стрибога, бога дощу, грому, блискавки — Перуна та інших їм подібних усоблених явищ природи, небесних святил, проявів людської діяльності.

Чому давнє вірування називалося ще *поганством*? Виявляється, це слово латинського походження: *paganus* — селянин. «*Поганська віра*» дослівно означає «сільська віра». Це тому, що християнство ширилося спочатку в містах, а в селах люди довгий час трималися старої віри. Причому так було скрізь, куди приходила нова віра. Отож, уже в Римській імперії (IV ст. н. е.) *поганином* латиняни називали не лише мешканця села, але й кожного нехрещеного. Греки таку людину іменували *варваром*. Первісно це ймення стосувалося людей, що говорили незрозумілою для греків мовою. Згодом у слові *варвар* розвинулося значення «чужинець, негрек, та кож — некультурна, груба, жорстока людина». Саме з таким значенням це слово засвоїла українська мова через французьку аж у XVII ст.

А на терені давньої Русі-України в розумінні «нехристиянин» поширилося слово *язичник*, відповідно про віру казали *язичництво*. Хоча язичництво (по-

ганство) та християнство — два різні вірування, а проте для передачі деяких понять вони користуються спільними словами, вкладаючи в них різний зміст. Наприклад слово *Бог*. Пригадаймо богів *поганської віри*. Митрополит Іларіон, або ж Іван Огієнко, у книзі «Дохристиянські вірування українського народу» наводить аж 20 дохристиянських богів і дає пояснення щодо кожного з них.

За християнськими віруваннями *Бог* — один, хоча й являється у трьох іпостасях (подобах): *Бог-Отець, Бог-Син* та *Бог-Дух*. У такому розумінні слово *Бог* навіть пишеться по-особливому — з великої літери. Первісно слово *Бог* прийшло до нас з Південного Сходу в дуже давні часи, бо ж слова того самого кореня є в санскриті, у перській та інших давніх мовах. І скрізь воно має спільне значення: «*податель добра, багач, багатство*». Слово *Бог* настільки міцно увійшло в нашу мову, що не поступилося грецькому *theos*, що мало б завоювати після прийняття християнства.

Чи знаєте ви, що слово *Бог* входить до складу багатьох виразів мовного етикету, як-от:

Бійся Бога — вираз, що вживається як застереження, прохання не робити, не казати чого-небудь.

Бог з ним — вираз на означення згоди, примирення, прощення.

Боже, помози — уживається як вітання з побажанням успішної роботи.

Ради Бога — означає: дуже прошу, будь ласка.

Сподіваємося, ви користуєтесь у повсякденному спілкуванні багатьма такими виразами. Напишіть нам про них. Чи завжди ви розумієте зміст таких етикетних виразів, чи використовуєте їх, не замислюючись? Чекаємо ваших листів!

ЗВІДКИ НАШІ ІМЕНА?

У кожного народу є імена питомі, традиційні й чужі. Добре, коли їх кількість зрівноважена, і тривожно, коли чужих стає аж так багато, що вони витісняють свої, рідні. Хоча, звичайно, окремі імена так приживаються в іншому народі, що згодом забувається їх походження. При цьому і вимова, і формозміна запозичених імен пристосовується до вимови й формозміни слів мови, куди вони потрапили. Так, звичними для нас стали імена давньоєврейського походження *Марія, Іван*, грецького — *Ірина* (а ще *Ярина*), *Василь*, латинського — *Марина, Валерій*, єгипетського — *Таїсія*, перського — *Дарія*, індійського — *Ніла*, грузинського — *Ніна*, готського — *Алла*. Вони потрапили до нас після прийняття християнства, коли імена почали давати за календарними святими.

Нагадаємо: святці — це спеціальна книжка, де подано у календарному порядку списки святих і церковні свята. Дитина, названа за святими, потрапляє в опіку того святого, чийм ім'ям охрестив її священник, тобто у новонародженого з'являється ангел-охоронитель.

Поступово забуваються не лише джерела запозичення імен, а й первісне їхнє значення. Наприклад, лише читаючи Старий Заповіт (першу частину Біблії) можна довідатися, що давньоєврейською (івритом) *Ной* означає потішення, *Юда* — хвалити Бога, *Самсон* — сонечко, *Ісус* — спаситель. У Новому Заповіті (другій частині Біблії) нам трапляються імена, значущі в грецькій мові: *Христос* — помазанець (івритом — *Месія*), *Петро* — камінь тощо. Окремі імена відомі у перекладі. Наприклад, *Віра, Надія, Любов*. Спочатку вони були перекладені старослов'янською із грецького церковного календаря, а вже згодом ці повнозначні слова поширилися в ролі імен і в українській мові.

Ви, напевно, помітили, що досить часто дітей або й уже дорослих людей у колі рідних, друзів називають скороченими варіантами імен. Нерідко вони мають пестливий характер. В українському народі майже до кожного імені є багато пестливих милозвучних варіантів. Наприклад, на *Дмитра* (у грецькій мові воно означало *присвячений богині родючості та хліборобства Деметрі*) кажуть *Дмитрик, Дмитрусь, Дмитричок, Дмитрунько, Дмитрочко, Дмитрунько, Олександр* (по-грецькому *мужній, оборонець*) для люблячих батьків звучить як *Олесик, Лесик, Оленько, Лель, Катерина* (походить також від грецького *чистота*) — лагідно *Катруся, Катруня, Катрунька, Катречка, Катеринонька*.

Чи перекладаються імена з однієї мови на іншу? В абсолютній більшості — ні, не перекладаються, а лише співвідносяться. Порівняймо: українське *Олена* — польське *Helena* — російське *Елена*; українське *Михайло* — єврейське *Мойша*; українське *Іван* — польське, чеське *Ян*; українське *Ганна* — російське *Анна*. Є й українське ім'я *Анна*. Зменшувально-пестливе від нього *Аничка, Анця*, а від *Ганна* творяться слова *Ганнуся, Ганночка, Ганнонька, Ганнуля, Ганнулька, Ганнулька, Ганнусячка, Ганнусячка*. От аж скільки!

Досі ми з вами говорили про імена, що прийшли в Україну з прийняттям християнства. Багато з цих імен прижилися у нас настільки, що сприймаються тепер як українські.

А цікаво, чи ж були в нас колись свої, не запозичені імена людей? Так, безсумнівно. І так само, як у інших народів, вони щось означали. Наші пращури любили називати дітей іменами тварин, птахів, риб, комах, рослин, назвами предметів побуту, продуктами харчування, як-от: *Вовк, Беркут, Лебідь, Сом, Комар, Дуб, Калина, Борщ, Колоб*. Називали за зовнішніми ознаками, за особливостями поведінки, рисами характеру: *Рудак* (рудий), *Мал, Мовчан, Веселик, Добрило, Храбр*. У імені могло виявитися ставлення батьків до появи дитини: *Бажен* (бажаний), *Неждан* (нежданий). Дуже гарними, приємними за значенням і звучанням були імена у дівчат: *Лада, Любава, Голуба, Милава*. А ще називали за часом народження: *Весна, Підосінь, Субота, Неділя*, або про-

сто — за порядком народження: *Первуща, Вторак, Третяк, Четвертак, П'ятнуша, Шестак, Семик, Осмух, Дев'ятко*. Між іншим, число дев'ять вважалося священним у дохристиянські часи, його пов'язували з богом блискавки, грому, дощу Перуном. Вважалося, що він їздить по небу колісницею, запряженою дев'ятьма кіньми. Родина, де народилося дев'ятеро дітей, нібито перебувала в особливій опіці Перуна. Були й такі імена, якими батьки сподівалися зберегти свою дитину від злих сил. Ось вони: *Крив, Некрас, Олук, Гродня* (гидота) і навіть *Дурак*. Ці імена давали паралельно зі справжніми, гарними. Незнайомим людям або таким, що не довіряли, повідомляли лише друге, непривабливе ім'я з тим, щоб дитина їх не зацікавила.

Ну а *Коцій*? Чи це тільки ім'я казкового персонажа? Виявляється, ні. Це половецьке ім'я. Пам'ятаєте з історії: половці — кочові племена, що жили у степах на південь від Київського князівства. Так-от, у половецькій мові *Коцій* означав «слуга в обозі». А в давньоукраїнській мові — це вже тільки ім'я.

У київських князів спочатку панували імена скандинавського походження, пристосовані до давньоукраїнської мови: *Олег* (від *Гельг* — священний), *Ольга* (*Гельга* — свята), *Ігор* (від *Інґва*: *Інґ* — молодий, *вар* — військо).

Ольга перша порушила традицію іменування княжичів, адже вона нарекла свого сина *Святослав*. Це ім'я утворене від дослівного перекладу на давньоукраїнську мову двох варязьких (скандинавських) імен *Олег* і *Рюрик*. Саме з легкої руки княгині Ольги пішла традиція називати спадкоємців княжого роду складними українськими іменами. Другою частиною таких імен могли бути слова *-слав, -мир, -волод, -полк*: *Ярослав, Всеслав, Радислав, Остромир, Володимир, Житомир, Всеволод, Святополк, Ярополк*. Імена князів: *Предислава, Ярослав, Горислав*. Такі імена полюбилися й іншим слов'янським народам.

З прийняттям християнської віри поширилася традиція давати два імені: одне із святців, а друге — язичницьке. Як ми вже з вами знаємо, подвійні імена не були дивиною для наших пращурів. Традиція подвійних імен жила в Україні довго. Пригадаймо: гетьман Хмельницький звався *Зіновієм Богданом*. А поет 20-х років ХХ століття Антонич мав ім'я *Богдан-Ігор*. Звідка й тепер батьки звертаються до цієї традиції. З'явилися маленькі *Анни-Марії, Ігорі-Василі* тощо.

Скажемо кілька слів про моду на імена. Вона досить мінлива й чулива до змін у житті. Ще й тепер у людей старшого віку трапляються такі імена, як *Барикада, Муза, Атом, Гелій*. У значенні імен ці слова так і не прижилися. Ще до середини ХХ століття були звичними імена *Іґа, Горпина, Мотря, Яким, Лаврін, Пилип*. Тепер таких імен українським дітям не дають. Як не дають російським дітям імена *Хавронья, Акулина, Акакий, Калістрат*.

Якихось 20—30 років тому немодними були імена *Настя, Денис*, російські варіанти імен грецького походження *Філіпп, Нікіта, Кирилл*, лагідні форми російських імен *Ваня, Даша, Маша*. Поступово мода до них знову стала прихильною.

В окремих випадках можна пояснити примхи моди. Так, до популярності імені *Денис* спричинилися чудові оповідання про маленького Денисика російського письменника Віктора Драгунського. Ім'ям *Крістіна* багато ваших ровесниць завдячує популярній російській співачці. Однак не завадить знати, що в українців є здавна свій відповідник цього імені грецького походження: *Христина*, лагідно *Христинка, Христуна, Христечка, Христинонька* (варіант Христя тепер не вживається).

Можна почути жіноче ім'я *Ніколь*. Український варіант — *Микола*. До речі, парні чоловічі та жіночі імена побутували здавна, як-от: *Іван* — *Іванна, Валентин* — *Валентина, Євген* (*Євгеній*) — *Євгенія, Михайло* — *Михайлина, Мирослав* — *Мирослава* тощо.

Сторінку підготувала кандидат філологічних наук
Наталія ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК

ДЛЯ ЮНАЦЬКОГО РОЗУМУ

24 вересня у столичному Палаці дітей та юнацтва відбулося урочисте засідання Малої академії наук (МАН) з нагоди початку навчального року. Цей рік особливий, ювілейний: МАН виповнюється 50 років. 14—15 жовтня розпочинаються урочистості. У програмі свята — виставки фотографій, виступи членів МАН, концерт.

Засідання розпочалося зверненням керівника Київської Малої академії наук Оксани Михайлівни Хорост до численних слухачів. Були представлені викладачі англійської, філософії, всесвітньої літератури, економіки та української філології. Усі вони — справжні майстри своєї справи, яких у МАН дуже поважають. До своїх майбутніх учнів з промовама звернулись: учитель-методист, голова ради вчителів по підготовці контрольних запитань МАН м. Києва А. Корольчук і докторант Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України науковий керівник секції літературознавства Ю. Пелешенко.

До речі, діти вчаться в МАН не просто так: кінцевим результатом має бути наукова робота на 15—20 сторінок на обрану тему, а також її захист. У разі набрання прохідного балу учням надаються пільги при вступі до вузу. Але, звичайно, не всім бажаним вдається успішно завершити таку важку працю. Учителі наголошували на грамотності, особливо на вдалому виборі теми. Дітям, які пишуть наукові роботи, потрібна спеціальна підготовка, всім бажаним наукові керівники дають консультації. Учні мають змогу працювати в бібліотеці ім. Вернадського. При МАН є бібліотека, куди надходять періодичні видання, такі як «Березіль», «Київ», «Слово

і час», які завжди знадобляться при розкритті обраної теми.

Найчисельнішим виявилось відділення української філології, де діють підсекції літературознавства, мовознавства, фольклористики та літературної творчості.

Чомусь досі малочисельна підсекція фольклористики, але думаю, що після виступу докторанта Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського НАН України М. Дмитренка прихильників цієї підсекції значно побільшає.

У підсекції літературної творчості проводяться міжнародні конкурси на кращі прозові та віршовані твори, переможці будуть відзначені цінними призами та дипломами.

У підсекції літературознавства плануються екскурсії в музеї та архіви, де допитливі слухачі зможуть побачити рукописи Лесі Українки, О. Гончара, Г. Сковороди та ін.

Отже, є де потрудитися нашому палкому юнацькому розуму, є куди спрямувати наші інтереси і можливості. Майбутні економісти, перекладачі, юристи, журналісти та історики, спробуйте вже тепер штурмом узяти високі вали «Країни Знань». Ви побачите, що чим наполегливішими ви будете, тим нижчими ставатимуть ці вали. А головне, не забувайте, що нашій молодій країні знадобляться ваші світлі голови!

Антоніна МАЛЯРЕНКО,
слухач секції української мови МАН,
дев'ятикласниця Київської школи № 287

Як не треба писати

І СМІХ, І ГРІХ...

Уривки із цьогорічних вступних творів абітурієнтів Київського національного економічного університету

«Кочерга — видатний драматург-мислитель». «Вірш Володимира Сосюра «Любіть Україну», якби не було гімну «Ще не вмерла Україна», належав би до українських символік». «І. Франко поширював українську мову серед народу». «Потрібно шанувати нашу рідну українську мову. А це значить, що у правильній вимові не повинні бути русизми, анафори, грубі слова. Наша мова досить-таки багата, щоб висловити чітко і правильно свої думки без зайвих сварливих слів». «Мама Наталки була і не молодю, і не старою жінкою, а справною молодницею». «Свічка є прототипом І. Кочерги». «Григорій Сосюра розглядає тему сродної праці». «Мати примушує, щоб Наталка сваталась до возного». «Михайло Стельмах загинув на заслання, у в'язниці». «Кохання повинне бути не тільки до особи протилежної статі. Воно буває до матері і до рідного слова». «Письменники не мають права писати про те, що їм закоротить». «Шевченко і Україна — це синонімічна пара». «Україна не обділила нас культурними діями». «Шевченко доводив, що тільки козаки, носії оселедців та гострих шаблук, могли визволити Україну». «Тичина і поезія — брат і сестра». «Найвидатнішим твором Т. Шевченка про життя і побут козаків був твір «Гайдамаки». «...В ньому поет розповідає, як мужньо боролися козаки з українськими поневолювачами». «Боротьба проти поляків стала сенсом життя Яреми Галайди». «Із рядків роману Ю. Яновського «Вершники» ми дізнаємося про героїзм і самовідданість радянських людей у різні дні лихоліття». «Герой «Лісової пісні» Лукаш мав талант до світосприйняття». «Такі видатні письменники, як Т. Шевченко, А. Малишко, Д. Павличко та інші письменники української літератури...». «Головна героїня Мина Мазайло хоче змінити своє прізвище і «отделаться» від усього українського». «Леся Українка — перлина української літератури і справжня віддана дочка нейки-України». «Лукаш грав на флейті». «Твори Лесі Українки до цих пір

збуджують свідомість українців». «Українська земля дуже великодушна на таланти». «Ще однією відомою піснею на слова А. Малишка є твір «Росте черешня в мамі на городі». «Україна вже існує багато тисячоліть. Це прекрасна держава, яка завжди буде дарувати своєму народові чудові світлі дні і теплі зоряні ночі». «Не можна обрізати крила моральному відродженню українців» (до роману «Вершники» Ю. Яновського). Один із братів Половців їде до радянської влади, другий стає контрабандистом, а останній злучається з денкінцями». «Мрії багатьох здійснилися. Але не побачили незалежну Україну Т. Шевченка, Т. Осьмачка, Б. Олійник...». «У творі О. Довженка «Україна в огні» люди проявляють такий шалений патріотизм». «Україна процвітає з кожним роком все більше і більше». «Вічний Каменяр...» Франко народився у стандартному українському селі». «Недостатньо однієї сили в надію на краще». «...Вивести народ з поневірянь до яскравого світлого майбутнього... «віра в краще й незалежне ніколи не вщухатиме в українському народі». «У творах Т. Шевченка закладений крок до народу». «Доля України вперше згадується в давніх літописах Нестора Махна». «У наш час продати можна все. Але народний скарб продати не можна (із твору про українську мову). «Мойсей 40 років вів свій єрусалимський народ із неволі». «Немає у нас Мойсея, щоб вивів народ із незгод». «Сосюра віддався то партії, то поезії. Майже все його кохання вилилося у вірші». «Леся Українка — це українська поетеса на різнобічну тематику». «Проминула Велика вітчизняна війна, пройшли роки радянської влади»...

Редакція вважає, що можна обійтися і без коментарів. Як каже у народі, «і сміх, і гріх». Прикро стає після читання подібних «перлин».

Записала письменниця
Т. МАЙДАНОВИЧ, липень 1999 року

Софіївсько-Борщагівська загальноосвітня школа І—ІІІ ступенів святкує свій 15-річний ювілей. Серед її випускників сьогодні вже багато студентів київських вузів, технікумів, професійно-технічних училищ.

Із першого класу дітей тут привчають до народних традицій. Шкільні проблеми розв'язують у колективі. Головний напрямок, у якому працюють учителі школи, — створення психологічних умов для всебічного розвитку учнів та їхньої самореалізації.

Директор Лариса Семенівна Швидка постійно підтримує в школі творчий дух, прагне прищепити дітям любов до України, навчання, рідної школи.

Завучі Ольга Михайлівна Шепель та Ірина Євгенівна Бойко роблять усе, щоб учні були оточені увагою і могли відвідувати гуртки за інтересами.

Пишається школа своєю світлицею, в якій постійно працюють експурсоводи 7-Б класу — вихованці Фаїни Степанівни Головки.

У школи чимало друзів. Дуже приємно, що серед них і видавництво «Веселка». Тут до учнів і вчителів — особлива повага й любов.

Працюють також учнівський хор та хор учителів, якими керує Ірина Володимирівна Якубовська. Тому в школі вмюють і люблять співати.

Більшість учителів Софіївсько-Борщагівської загальноосвітньої школи палко закохані у народне слово, рідну пісню. Кожне свято, яке проводять тут, стає незабутньою подією і для юних вихованців, і для дорослих.

Багато школярів люблять поетичне слово і самі пробують свої творчі сили.

У КОЛІ ДРУЗІВ

У 1997 році видавництво «Веселка» випустило поетичну збірку вихованців цієї школи під назвою «Пісня дзвоника». Передмову до неї написав поет, членкореспондент Академії педагогічних наук України Дмитро Білоус.

Також 1997 року було видано книжку «Проліски надії».

Пропонуємо увазі читачів твори учнів Софіївсько-Борщагівської ЗОШ.

Тетяна ПЕТРОВСЬКА,
вчителька

Аліна Зарва
(3 клас)

Село моє красиве:
В нім річка невеличка.
І рано-вранці сонце
Вмиває в річці личко.
В селі я народилась
Для щастя і любові.
Мене матуся вчила
Співати коліскову.
Тепер ходжу до школи,
В ній друзів так багато.
У школі цій навчались
Мої матуся й тато.

Наталія Зозуля
(10 клас)

ШКОЛА

В цих стінах вперше ми писали
«мама»,
Дізнались, що чотири — два плюс два.
Сьогодні це шкільна дорога з нами,
А завтра стежка з'явиться нова.

Оленка Бурас
(7 клас)

В лісі випав перший сніг
І ведмідь дримати ліг.
В лісі тихо і тому
Сниться гарний сон йому.

Сергій Буханенко
(10 клас)

ДОЩ

Залетів шалений вітер у село,
Цілу ніч надворі щось гуло.
А на ранок дощ густий пішов,
Той, що рідну Землю обійшов.
Він багато бачив у містах,
Можє, то не дощ, а синій птах,
Що когось за обрієм шукав
І тому дощем блакитним став?

Юля Слободенюк
(3 клас)

Ще є життя, ще є надія,
І в мене є жадана мрія
Добрішим нам зробити світ.
Минуть роки. Я підросту.
Можливо, щось тоді збагну,
Як розтопити лід
В серцях.

Оля Добровольська
(10 клас)

У ЛІСІ

І знову вітер в темнім лісі свище,
Обвіяв усі сосни і ялинки.
І в небі темнім (що від лісу вище),
Зібрались біля місяця хмаринки.
Звірята всі уже давно поснули.
У теплих нірках зручно, добре їм.
Про всі турботи вже давно забули,
Тому що ліс для них — найкращий дім.

Світлана Прус (7 клас)

ЖУРАВЕЛЬ

Журавель летить у вирій,
Покладає рідний край.
Тільки хто почує з неба —
Процавай.
Прилітає на чужину
Там, де сонце і вода,
Тільки сум про Україну
Журавля не покидає.

У виданій 1990 року в Києві книжці «Ключі од вирію» я переповів давню народну легенду, відому під назвою «Михайлик і Золоті Ворота». Другої половини XIX століття її публікували у власних записах від простолюду М. Куліш, П. Чубинський, М. Драгоманов, інші дослідники українського фольклору. Всі схилилися до висновку, що крізь віки в дивовижно образній формі проступала згадка про розорення татаро-монголами Києва восени 1240 року.

Зміст такий. Коли вороги обступили Київ і старший татарин усівся обідати, в печеню перед ним так і вп'ялася стріла. Стрелив із обложеного міста Михайлик. «О! Да тут, як я бачу, є сильний богатир, не дасть він нам узяти Київ. Видайте, — каже татарин киянам, — видайте мені цього богатиря, то я відступлю від Києва». На те кияни думали, думали, нічого не придумали: «Що ж, треба видати». А богатир тоді: «Останній же раз, — каже, — ви бачили Золоті Ворота. Прийдете завтра й побачите, що їх немає». Сів на коня, обернувся й зронив на прощання:

Ой кияни, кияни, панове громадо!

Дурна ваша рада:

Якби ви мене не отдавали, —

Поки світ-сонця,

Вороги б Києва не дістали.

І, взявши на спис ворота, як ото сніп святого жита беруть на вила, поїхав через татарський стан прямо на сонце. А татари посунули на Київ і взяли місто.

Богатир же той живий дотепер. Перед ним лежить хліб і корець води стоїть. Стоять і Золоті Ворота. І якщо хтось, ідучи мимо, скаже: «О! Золоті, Золоті Ворота! Бути вам знов на тому місці, що й раніше!», то золото так і заблещить. А якщо котрийсь цього не скаже або подумас: «Ні, не бути уже вам у Києві», то золото так і померкне.

Кажуть, що настане той час, коли богатир повернеться до Києва й поставить Золоті Ворота на те місце, де вони були.

Як на мою думку, розгадка притчі — не за сімома замками. Кияни стали здобиччю напасників тому, що продали душу — віддали ворогам на поталу свою духовну сутність, пожертували правдивістю вірою, конкретно, відступилися від верховного божества астрального культу предків. Не спромоглися стояти непохитно під захистом віками возвеличуваного божества, котрому, як засвідчив у середині VI ст. н. е. візантійський історик Прокопій Кесарійський, вклонилися, було, беззапечно:

«Ці племена, слов'яни й анти, не управляються однією людиною, але звідва живуть у народоправстві (демократії), і тому щастя й нещастя у них вважається спільною справою. Та й у всьому іншому в обох цих варварських (чужоземних, за дослівним перекладом з давньогрецької, звідки це визначення. — *Ред.*) племен життя й закони однакові. Вони вважають, що один тільки бог, творець блискавок, є владарем над усіма, і йому приносять у жертву биків та справляють інші священні обряди».

Доводив у названій книжці й доводжу, що, починаючи з простішого, Золоті Ворота — один з найдавніших символів в уявленнях щонайвіддаленіших пращурів українського народу про світобудову. Найвісного осмислення образ, що снується від первісних вірувань — крізь тисячоліття й тисячоліття, — і дотепер не втрачає своєї саяної краси, принадної чарівливості.

Що й у нашого панотця
Золоті ворітця,

А за тими ворітцями

Стоять стовпи золоті,

А за тими стовпами

Стоять столи заслані,

А за тими столами

Сидить батько з синами.

Колядки та щедрівки. —

К., 1965. — С. 51.

Цей виспів — не про земну юдоль, а про небесну благодать. Вималювано омріяний візирець родини на всевишньому престолі. Піднесено до високості, яка хіба ж не збликує щедро сріблом-золотом

владарів світу. Певно ж, від такої сиводавнини, що до неї і мислю не долетіти, відлунне наївне уявлення про ідеальній гармонії сім'ю господаря весвіту. Первісна творча наснага, очевидно, відбилася від таких же тисячолітніх горизонтів, як і щонайраніші мотиви в зображенні олімпійської сім'ї богів, явленої давньогрецькою міфологією.

Ми діти Сонця. Людство — мільярдами літ виношене дітище Сонця. Таке міркування залишив у спадок мудрішим, як він сподівався, наступним поколінням В. Вернадський. В людському мисленні — самовираження природи, все-світу. В людській душі — природжене відчуття космічного безміру, вселенської нескінченності, незнищенності всього сушого, через що й живе не мусить шезнути безслідно. Воістину, як об'ек-

тисячолітньому дереві так званого язичницького світогляду, успадкованого поколіннями й поколіннями предків українського народу. Як на мій розсуд, Михайлівський собор закрив капище, де киянами вшановувався, пошлімося на вказане Прокопієм Кесарійським, «бог, творець блискавок». Відомі зображення Архангела Михайла із, сказати б, вогненним мечем у руці. Немов сплетені язика полум'я — клинок піднятого вгору меча в його правиці. А для відповідним чином підготовленої уяви, наче переплетені блискавки, — клинок того меча. За прореченням — меч духовний. Призначається для боротьби з гріхом.

Не прискіпуючись до того, наскільки це узгоджується з церковними канонами, зауважу, що в популяризаторських писаннях з релігії ще й у XIX столітті

Звірів гонив він по луках, що ясно
цвіли асфодолом, —

В горах пустинних коліс за

життя повбивав отих звірів

Мідною він булавою, яка не ламалась

ніколи.

Там само. — С. 202.

Оріон — легендарний мисливець з Беотії, вознесений у небо зоряним сузір'ям. У давньогрецьких міфах увічнений також «озброєний києм... Аретой». Головна його прикмета — що визнавав єдину зброю — залізну палицю. Напрошується порівняння з героєм української народної казки Котигорошком. Він просив коваля викувати булаву. Тричі випробував, кидючи вище хмар. Аж за третім разом та, що впала аж на двадцятий день з дощем, виявилася придатною. Чи ж не цей мотив своєрідно забринів на переломі XVII—XVIII ст. під пером українського поета Климентія Зіновіва?

Глянь, суху стрілу козак в небо

запускає,

А на землю вже вона мокрою вертає.

Значить, хмару дощову та стріла

проткнула

І небесних оболок ледве не торкнула.

Цит за: Марсове поле, кн. 2. —

К., 1989. — С. 90.

Але це пізніше. Значно раніше давньогрецька міфологія привела свого найвизначнішого героя Геракла на Подніпров'я, де він у печері над Бористеном пізнав напівзмію-напівдіву, і вона народила трьох синів. За моїм міркуванням, то грецьке оздоблення скіфського тлумачення міфу, сутність якого — праукраїнська. Чи протоукраїнська. А в основі — свято Купала, символіка якого — одруження світлоносного божества з богинею води, подібно, як Зевса з Данаєю.

Про змієного богино в Гілеї, в лісистій місцині Нижнього Подніпров'я, вже аж у I ст. до н. е. коротко повідав і Діодор Сіцилійський, визначний еллінський історик. За його версією, змієвду пізнає не Геракл, а Зевс, і народжує вона не трьох, а лише одного сина. Здається, можна навіть здогадатися, що спричинило розбіжність. Згідно з українською народною казкою, «був собі чоловік та жінка, а в них було два сини і дочка». Останніх трьох зманив змії. Мати плакала, а тоді «узляла відро да й піша по воду до колодязя, набрала води да іде — коли це горошина котиться по дорозі да й вскочила у відро, а вона і не бачила. Прийшла додому, виливає воду — коли дивиться: горошина у відрі; вона узляла да й із'їла, і од тієї горошини уродився син. Дали йому ім'я Покотигорошко...» (А. Афанасьєв. Народные русские сказки. — М., 1984. — С. 205). Очевидно, Діодор Сіцилійський у I ст. до н. е. був обізнаніший із праукраїнськими чинниками на Північному Причорномор'ї, ніж Геродот у V ст. до н. е., за наказом якого змієвіда народила трьох синів.

Перший давньогрецький поет, ім'я котрого відоме, — Гесіод, жив десь у VIII—VII ст. до н. е. У поемі «Теогонія», себто родовід богів, раціоналістично систематизував давньогрецькі міфи, протиставивши свою поезію героїчному епосу як тверезу «правду» гарній «брехні». У доскіпливого Гесіода Геракл зі зброєю доісторичного періоду — звичайною палицею. А вже Пісандр VII ст. до н. е. у своїй «Геракле» дав героєві бойову палицю й одягнув його в левову шкуру.

Одне з цінних надбань Британського музею — червонофігурний килик, тобто чаша, з Аттики. Робота античного майстра Брига. Датується V ст. до н. е. Цікава для нас тим, що Геракл зображений, як вважається, у скіфському одязі. Зупиняє силенив, захищаючи разом із Гермесом богино Геру. Несподіване те, що у вбранні Геракла нічого не примітити від кочівників. І головний убір зовсім не такий, як зазвичай у войовників зі Сходу, із Середньої Азії.

На той час невід'ємними атрибутами Геракла були не тільки перекинута через плече левова шкура та бойова палиця в руці, а й лук, з якого, за одним з переказів, учив його стріляти й скіф Тевтар. Але на згаданому килику права рука оборонця Гери вільна, а в лівій він тримає, вірогідно, як знак якогось чину,

Зображення на плиті з овруцького шиферу, виявлені 1997 р. при розкопках руїн Михайлівського собору в Києві

ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИХАЙЛО

тивно, так і за одвічним відчуттям, розумінням, ми діти безмежної вселенської вічності.

Маємо великий, на 50 аркушів, том колядок і щедрівок, виданих під грифом Академії наук України. Записані переважно наприкінці XIX — на початку XX століть. Золоті дрібки від цілісного колись світогляду наших попередників. Складалося те світосприймання, наважимося ствердити, протягом тисячоліть. Безперечно, до хрещення Русі. Коли б не були записані ті колядки та щедрівки, а мова їхня — від мови автохтонів. Теорії про формування української нації і української мови в XIV—XVI ст. н. е. — ті ж самі валуєвські укази на відторгнення фізичної і духовної сутності українського народу від вічності, від цілісного всесвітнього розвитку цивілізації.

У пам'яті колядок і щедрівок, у пам'яті неоглядного моря української народної творчості — відгомін буття українського роду-народу від первоз'яви людини в межах нинішньої Української держави, а точніше, на споконвічних етнічних українських землях на терені Європи. Буття, яке — навіть правічного слов'янського древа.

Ніяким теоріям не знищити, не вирвати укорінену у вічність пам'ять українського роду-народу. Її бережуть якщо вже не писемні джерела, не чужоземні свідчення і навіть не археологічні сліди, то незглибна пам'ять фольклору, народної творчості в усіх її виявах — народнопісенній, календарно-обрядовій поезії, ремеслах — гончарстві, ткацтві, вишиванні, різьбленні, які крізь віки й віки доносять до сучасності головні символи світогляду найраніших поколінь.

Іпостась Архангела Михайла, чие ім'я дало назву величому та одному з найдавніших київських соборів, — символ певного історичного періоду, ближчого до сучасності. А прищеплювався він на

поширювалися такі роз'яснення: «Кроме Ильи, частичные или случайные заместители Перуна — св. Георгий, Петръ, Михаилъ и Марія Магдалина (Огненная Марія), также Богородица и сам Бог» (Юльєв Яворській. Громовыя стрѣлки. — К., 1987). Це пізніша християнська традиція. А що ж раніше?

Не дратуватиму усталені переконання твердженням, що Кий — «бог, творець блискавок». Вкажу на те, що само напрошується. Мабуть же, божеством, якому вклонилися кияни, захисником, охоронцем був небожитель такої сили, яка пов'язувалася з блискавкою-громом. Вірогідно, здатний спопеляти вогнем, а отже, й пускати вогненні стріли.

Духовність корінних родів, племен на землі, яка нині в кордонах України, ніколи не розвивалася виокремлено, а варилася у велетенському європейсько-азіатському казані. Пригадаймо. Коли сліпий та мудрий Гомер повідував про повернення героя Троянської війни Одиссея від північно-західного узбережжя Малої Азії до Греції, то повернув його корабель так, що він прибився до берега кіммерійського, де, за еллінськими уявленнями, течія Океану-ріки влилася в море.

Там розташовані місто й країна

людей кіммерійських,

Хмарами й млою вповиті. Ніколи

промінням ласкавим

Не осяває їх сонце в блакиті ясній

світлодаїне,

Чи від землі воно йде у зоряні неба

глибини,

Чи повертається знов до землі з

неосяжного неба, —

Ніч лиховісна там вічно нещасних

людей окриває.

Гомер. Одиссея. Переклад

Б. Тена. — К., 1968. — С. 186.

На краю світу перед Одиссеєм розкривається «широкобрамна оселя Аїда». З-поміж інших перед його очима змигає в потойбічному царстві велетенська тень Оріона.

жезл — тонку палицю, яка завершується вгорі двома кільцями. Одразу ж виникає асоціація з дослідженим свого часу Д. Яворницьким: «Зовнішнім знаком влади військового осавула була дерев'яна палиця, дещо тонша посередині, з потовщеннями на кінцях, скріплених срібними кільцями, яку він повинен був тримати під час військових зборів» (Д. Яворницький. Історія запорізьких козаків. — Т. I. — Л., 1990. — С. 143).

Коли взяти до уваги, що силени в давньогрецькій міфології — це людиноподібні потвори з кінськими вухами, хвостом, копитами, тваринним виразом обличчя, то відтворене на червонофігурному килику набірає глибшого змісту. Очевидно, зображення символічне. Здогадливо, прототипи силенив — верхівці, якими поспіль були кочівники. Подібно тлумачаться й кентаври.

Виходить, що ті прояви верхові, кочові — супротивники Геракла. Він їх зупиняє, їм дорогу заступає, захищаючи Геру. А сам — чи ж не в тому вбранні, яке мало засвідчувати прихильність до аборигенів Північного Причорномор'я. Мабуть же, Геракл мусив підтримувати автохтонів Подніпров'я у протистоянні навалом кочівників зі Сходу, страшним нашествям, які врешті-решт загрожували й Греції, насамперед колоніям. Хоча б і заснованій у VII ст. до н. е. Ольвії.

Так чи інак, а бойові палиці Оріона, Ареїтоя, Геракла, булава Котигорошка — найраніші символи влади. Спадкоємці тої символіки — і царський скіпетр, і папська булава, і гетьманська булава, і перначі козацької старшини...

Давні індійські писемні джерела та «Махабхарата» вирзняють на Північному Причорномор'ї «дандаріїв» — киедержців, киеносців, жезлодержців. Починаючи з Гекатея Мілетського (VI—V ст. до н. е.), давньогрецькі історики Страбон, Плутарх, римські Пліній, Тацит серед племен на Приазов'ї називають тих же дандаріїв...

Оріон і Ареїтоя закінчили своє земне буття з нищівними палицями як бойовою зброєю. Геракл навчився стріляти з лука. І Котигорошка уява наших пращурів перевела через межі між двома епохами — від скотарства до рільництва та озброїла відповідно до потреби нових часів луком. За відображенням в усномовній народній творчості, Котигорошко продовжив своє життя як Михайлик Лучник. Або Котигорошка заступив Михайлик Лучник.

А в Михайлівці

Всі хлопці стрільці...

Встрелили козу

В правес вушко...

Колядки та щедрівки. — К., 1965. — С. 568.

Виспів із народообрядового дійства «Коза». Або «Маланка». Просте, за наших часів зовсім приземлене дійство, а в ньому — небесний подзвіт, зоряний відсвіт. У давньогрецькій міфології коза Амалтея (вона ж і німфа) випоїла своїм молоком маленького Зевса, ім'я котрого означає «світле небо». Ненароком зламавши годувальницький ріг, всемогутній зробив його рогом достатку. Амалтею возніс у небо, й вона дотепер сяє — зірка Капела в сузір'ї Візничого. А її шкура слугувала Зевсові щитом-егідою, коли він борювався з титанами. Через що Зевс-Егідох. Егідохдержавний.

В арабських прауявленнях про небо зірка Капела має назву *менкаб зі-л-аннан*, що в перекладі означає: «плече того, хто тримає віжки». Спрощено вимовлялося *менкаліна-нан*. Вірогідно, звідти друга назва зоряної Кози в праукраїнській міфології. Принесена з Південного Сходу кочівниками.

За визначенням найдавніших вавилонських астрономів, сузір'я Візничого — Чаша. Чи ж не ключ до розгадки записаного від скіфів Геродотом переказу про золоті дарунки з неба, які впали на землю. Зоряні сузір'я Чаша й Плуг, по-давньогрецькому Оріон, рухалися певної пори небом так, що опускалися на обрії, мовби падали на землю.

Ходила Коза межі горами,

Перевернула догори ногами...

Колядки та щедрівки. — К., 1965. — С. 564.

Великого значення тим сузір'ям надавалося через те, що з їхнім рухом по небесному зводу пов'язувалися ті й ті визначальні роботи рільників у полі, жнивників на нивах.

Де коза стопою, там жито копою,

Де коза рогом, там жито стогом.

Де коза ходить, там жито родить.

Там само. — С. 567.

Досі в ужитку народні назви зоряних сузір'їв Великий Віз і Малий Віз, Коза (із зіркою Коза), Борона (по-грецькому Кассіопея), Дівка Воду Несе (Діва), Квочка (Плеяд)... Ті й ті зірки Оріона називаються по-різному: Чепіги, Полиця. Три зорі Оріона приблизно другої зоряної величини, розміщені в ряд, утворюють пояс Оріона, який в Україні називають Граблями. Або Косарями. Причому перший займає постать якраз на небесному екваторі.

Очевидно, то вікопомний небесний, астрономічний календар хліборобів-праукраїнців. Наважуся ствердити, що створила його уява наших пращурів тоді, коли відбувався перехід од скотарства до рільництва, коли наші пращури зачинали землю орати, золоте сіяти збіжжя.

Ой засіємо золотими стрілки,

Заволочимо тугими луки,

Тугими луки, вороними кіньми.

Там само. — С. 66.

Цей небесний календар, очевидно, слугував би й донині та, відповідно, оберегівався б народною пам'яттю, якби не явище так званої прецесії — змішень у рухові світлil небесним зводом. Для рільників той календар поступово втрачав значення, бо небо над головою ставало іншим. Нині зірки й планети сходять і заходять не так, як десь сім тисяч років тому, коли на землі України зароджувалося рільництво.

А те, що Михайло Лучник у своєрідних стосунках із сузір'ям Кози — не дивина. Він же блискавковержець, то як же рільникові, хліборобів не звернути увагу, за якого положення сузір'я Кози на небозводі блискавки розпанахують небо або Паликопа вогненні стріли мстає. А спомин про сузір'я з вавилонською назвою Чаша, може, берегла й козацька традиція: знаком влади старшини в Запорізькому війську була, з-поміж іншого, й золота чаша на ланцюжковій при боці.

У Львові, у фонді Інституту народознавства НАН України, зберігається цінний витвір — Архангел Михайло із Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві. Робота 70-х рр. XVIII ст. Карбована мідь, позолота. Образ довершений. Це крилатий небесний воїн. Справді з крилами за плечима. У правій руці звернений донизу спис, яким побиває змієподібну потвору, що корчиться в передсмертних мукх біля його ніг.

Порівняймо із недавно виявленим (при розкопках фундаменту Золотоверхого собору та місцини довкола нього) зображенням на плиті з овруцького шиферу. Святий вершник на коні. Поза, поворот голови — ніби святий Юрій, або Георгій Побідоносець, на коні. Але руки вільні. Без зброї. Спис вирізьблено вниз, біля краю плити. Спис ніби лежить на землі. Ніби проситься, щоб його підняли.

І він буде піднятий. Візьмуть його в правіці Юрій або Георгій Побідоносець. Уражатимуть сатанинське зло — змія чи змієподібну потвору, що конають під копитами коня. Але це станеться з утвердженням християнства на Русі, коли язичництво буде відкинуте й осуджене, як саме те зло, що його в подобі змія вражають списом святі воїни.

Зображення святого вершника на плиті з овруцького шиферу, віднайденій 1997 року при розкопках Михайлівського собору, — унікальне. Це образ охоронця, патрона киян перехідного періоду від язичництва до християнства. Це вже зовсім не Михайлик Лучник попередніх вірувань, але ще й не святий небесний воїн-зміборець. На час будівництва Михайлівського Золотоверхого собору в Києві ще були дуже сильними, впливовими давніші вірування астраль-

ного культу, й нова християнська церква мусила з ними рахуватися. Через те небесний воїн нової віри беззбройний — місіонер, доброзичливець, що прийшов з миром, не взявши в руки списа або відклавши списа.

Промовистий символ духовних перетворень, суспільної перебудови в Києві на початку XII ст. н. е. — зображення святого вершника на плиті з овруцького шиферу, створене, очевидно, саме при будівництві кам'яного храму. Він закладався на місці попереднього дерев'яного, якому судилося простояти недовго. Роботи здійснювалися протягом 1108—1113 років під опікою онука Ярослава Мудрого великого князя Київського Святополка II — Ізяславича, охрещеного Михайлом. За церковною традицією, висвітленою в монастирській, як вогнило, «степенной книжці» та в «Синописі» — першому навчально-історичному творі, виданому в Києві 1674 року, спорудження святині благословлялося й освячувалося тодішнім митрополитом Київським Михайлом. Тож у назві храму увічнювалися імена земних владик — київських князя й митрополита, а також небесного покровителя стольного міста над Дніпром — Архистратига Михайла.

Як за моїм розумом, нова знахідка святого вершника з території Михайлівського Золотоверхого собору — це той образ небесного захисника стольного Києва, або киян, яким він вимальовувався, утверджувався на початку XI ст. Вірогідно, від первини в кам'яному храмі він був перед очима прочан. Можемо тільки погадати, скільки ж тисяч поглядів відбилоса на зображенні! Яку ж енергетику — людських помислів, духу наших предків — воно увібрало та береже! І за яким же промислом саме цьому образіві судилося явитися перед очі спадкоємців киян на порозі третього тисячоліття нової ери?

Поміркуюмо неупереджено. Можемо тільки здогадуватися про те, яким був храм від первини. Як досліджено спеціалістами, через різні несприятливі природні причини він постійно укріплювався так званими контрфорсами, обростав прибудовами. У виданому 1878 року в Києві заходами церкви, так би мовити, довіднику «Кієво-Златоверхо-Михайловский первоклассный монастырь и его скитъ Феоданія» повідується:

«При нашесті на Київ Батія і Кайдана, царів, від пустинь азійських із-за гір кавказьких з шістьмастами тисяч татар вийшлих, як сказано в наведеному описові монастиря, Михайлівська обитель потерпіла менше від інших церков київських, і стараннями своїх ігуменів невдовзі церква поправлена».

А далі храм спостигли польсько-каатолицькі утиски. Зовсім, було, занепа. Ожив у часи національно-визвольної боротьби українського народу супроти польсько-шляхетського гноблення, за волю і незалежність, самостійне владарювання на власній землі, у власному домі. Як зазначається у тому ж названому вище виданні, «гетьман Богдан Хмельницький... в 1655 році покрив міддю і власним коштом позолотив верхи Михайлівської церкви. Окрім того, Хмельницький узяв на себе звання ктитора Михайлівського монастиря, рівнозначно як і Печерської Лаври». А вже після смерті великого гетьмана собор мусив і потерпати в лиху для України лихоліття, і «перебудовуватись» як архітектурно, так і духовно, відповідно до політичних вимог нових, знову ж таки, лютих для України часів.

Після битви під Полтавою 1709 року стражденна Україна стає здобиччю московського царату. На загарбаній землі запроваджуються тиранські порядки. Національні традиції, звичаї, мова, а загалом усі правічні духовні набуток, що передавалися якщо не писемно, то усномовно від покоління до покоління, викорінювалися настільки, наскільки це вдавалося супостатам. Одвічні засади православної церкви в Україні так само, як і піднесений Богданом Хмельницьким до державного рівня козацький устрій, лад самоврядування, судочинства

Архангел Михайло із Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві

і таке інше, нещадно знищувалися, замінювалися сатрапськими постулатами, заводилися великодержавні порядки, на яких трималася «єдина и неделимая» імперія.

Таки ж украї реакційний, нікуди від цього подітися, Синод пильнував, якою має бути триархна дзвіниця, будівництво якої розпочалося в 1716-му, а закінчилося в 1720 році. У XVIII ст. собор було перебудовано настільки, що новоявлене було проголошено шедевром архітектури бароко. Таким його і вписано в каталоги пам'яток світового значення.

Ось тут і підходимо до головного. Фахівці в один голос заявляють, що виявлена 17 березня 1997 року під час археологічних досліджень території Михайлівського Золотоверхого монастиря різьблена плита з рожевого овруцького шиферу (профілітового сланцю) із зображенням святого вершника — одна з найцікавіших пам'яток давньокіївського мистецтва. Та не менший подив викликає те, що архітектурно-археологічна експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом Г. Ю. Івакіна знайшла давній мистецький витвір, коли розчищався вхід до монастирських погребів XVIII ст.

Доріжка до того входу була вимощена, — ясно ж, що у XVIII ст., — шиферними плитами, зверху гладенькими. А на одній, коли перевернули, побачили різьблене зображення. На думку фахівців, плита взята з одного із зруйнованих на той час давньоруських храмів на території «града Ізяслава». А може, й з Михайлівського собору? Коли він перебудовувався у XVIII ст., уже було канонізовано бойовничого вершника, який побиває списом змієподібну подобу сатанинського зла. Образ небесного заступника киян, яким він зображувався на початку XI ст., страхав церковних ортодоксів. Він підлягав знищенню. Так само в Києво-Печерській лаврі, про що маємо в достатку відомостей, вилучалися, спалювалися «небогоугодні», за визначенням Синоду, книги. А їм би тепер ціни не скласти.

Імперське богобудівництво позбавляло Малоросію історичної пам'яті, кидало під ноги, розтоптувало національні святині. Порвано пов'яз часів. І якими б мудрим ми не здавалися самі собі на порозі XXI ст. нової ери, та належалося б визнати, що досі не простежено за розвитком роду-народу, який нині український, від первопочатку, та навіть і від ближчого «скіфського мороку», й до часів ясніших, історичних, про які вже можна судити правдивіше, якими б хитромудрими псевдотеоріями вони не затуманювалися.

Вадим ПЕПА

Продовження. Початок у ч. 7—11 за 1998 рік; ч. 1—3, 5, 6, 8 ц. р.

Невеличке село в закарпатському краї, над річкою Боржавою, — нині це все, що залишилося від літописного Боржавського городища, могутньої колись столиці тамтешніх князів-русичів. Лише предківські легенди донесли до нас ті події, що відбувалися в цих землях понад тисячу років тому, у IX столітті, коли, за словами літописця Нестора, «угри..., прийшовши зі сходу, ринулися через гори великі, що прозвалися горами Угорськими, і стали воювати проти слов'ян і волохів, які тут жили...»

Одна з цих легенд, записана на Мукачівщині відомим українським етнографом Петром Согою, розповідає нам історію Боржавського замку. За цією легендою, замок існував уже тоді, коли «мадари кочували по причорноморських степах і їх почали тиснути печеніги». На той час (говориться в ній далі) літописний угорський король Арпад увійшов у приятельські відносини з галицьким племінним князем і навіть заручив свого сина Коломана з княжною Милотою. Але Коломан тим часом пішов воювати з печенігами, а князь, забувши про свою обіцянку, видав Милоту заміж за боржавського князя-русича Черногора... Арпад, на вимогу галицького князя, дав урочисту обіцянку не чіпати Черногорових володіння.

Тим часом малярське військо було розбите печенігами, і Коломан повернувся додому. Засумувавши за своєю нареченою, виданою за нелюба, королевич, переодягшись мисливцем, вирушив до Боржави. Але тільки-но він дістався до річки Латориці, як Черногорові воїни, гадаючи, що це малярський розвідник, узяли його в полон. Князь ув'язнив Коломана в замку.

Тим часом Арпад, довідавшись про це, зопалу порушив дану руським князем присягу і вирушив походом на Боржаву. Почався кривавий бій під стінами замку. Русичі оборонялися як могли. Навіть княгиня Милота, забувши про свого коханого, кинулася з мечем у бій. Поки замкова сторожа відбивала малярський напад, Коломан встиг утек-

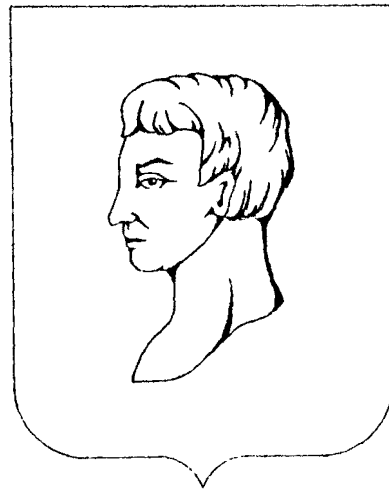
ти з в'язниці. Помчавши на допомогу своїм, він зняв меч з убитого воїна й зарубав ним першого-ліпшого русича... Але, побачивши, що то була його кохана Милота, він сам укоротив собі віку.

«Дізнавшись, що сталося, Арпад у гніві наказав Боржавський замок цілком зруйнувати і зрівняти із землею... Лише купа руїн та рови навколо них на околиці села Вари в луковині Боржави зберігають про нього пам'ять уже понад тисячу років», — так закінчується ця легенда.

За даними угорських хронік, саме з цього часу, тобто з IX століття, місто Боржава стало центром одного з комітатів Закарпаття — Боржавського. Проте в XIII столітті комітатську верхівку було перенесено до міста Берегового, а саму округу перейменовано на Березьку. Колишня назва — Боржава — поступилася місцем новій — Вари (від угорського «vár» — городище, замок). 1354 року Вари одержали від королеви Ержебети Магдебурзьке право, яке передбачало

запровадження власного суду, а також перехід навколишніх лісів до володіння міщанської громади. Двома століттями пізніше, 1525 року, ці права було підтверджено. Передбачало Магдебурзьке право у Варах і організацію цехів: так, 1676 року було затверджено статут варівського шевського цеху.

Оригінальною пам'яткою доби надання Варам Магдебурзького права, що збереглася до наших днів, є унікальна готична церква XIV століття, що вва-

ВАРИ

жається одним із шедеврів церковної архітектури не лише Закарпаття, а й України в цілому.

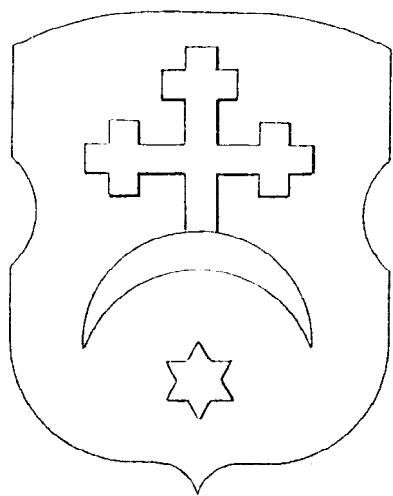
Проте, як і в літописні часи, життя містечка над Боржавою залишалося неспокійним. Так, у 1566 році Вари зазнали нападу татар, у 1657 — поляків, у 1661 — турків. З подіями XVII століття, доби правління імператора Леопольда I, пов'язане й виникнення герба містечка. Імператор, бажаючи відзначити хоробрість варівських міщан у битві 1657 року з поляками, цього ж року надав містечку герб із зображенням свого погруддя на блакитному тлі. Пізніше цей герб було підтверджено вже царем Францом-Йосифом I наприкінці XIX століття.

З 1728 року Мукачівщиною заволоділи, як відомо, австрійські графи Шенборни-Бухгайми. 1734 року цей рід підтвердив для Варів право на проведення шістьох річних ярмарків, а 1761 року — привілей шевського цеху. На останню чверть XVIII століття в містечку налічувалося 1230 мешканців, серед них — 61

дрібний шляхтич, 2 майстри-ремісники, 144 селяни з землею, 58 селян-«желярів», 2 вояки та 33 урядовці. На середину XIX століття населення Варів зросло до 2160 осіб, серед яких було вже 60 крамарів і ремісників (перед, як і раніше, вели шевці). Згодом відкрилася і школа.

Попри все це, Вари, приписані до Надтиссянського повіту Березького комітату як позаштатне містечко, залишалися незначним населеним пунктом. На 1860-і роки воно мало менш ніж тисячу будинків.

Сучасні Вари — невелике село на річці Боржаві, недалеко від місця її злиття з Тисою, — свято бережуть пам'ять про свою літописну і легендарну минувшину. Прадавні рови на місці княжого Боржавського замку, стародавня готична церква — свідки старовини. Але чи не краще донесли до нас її дух ті численні легенди й перекази, що побутують у цьому гірському краї, що подумки переносять нас до предківських часів.

Не менш багаті відомості про минуле наших міст, ніж літописи, ховають і старовинні грамоти. З однієї з них, підписаної польським королем Сигізмундом I Старим у 1537 році, ми довідуємося, що село Лукове в Холмській землі дарується сандомирському каштелянові Станіславові Мацейовському, братові краківського єпископа Самуеля Мацейовського. Ця звістка є першою згадкою про волинське містечко Луків, яке з середини XVI століття аж до Другої світової війни носило інше ім'я, надане йому першими власниками, — Маціїв.

Слід сказати кілька слів і про самого власника Лукова — Станіслава Мацейовського. Усі польські довідники визначають Мацейовських як шляхетську родину, широко відому в історії Польщі. Щодо самого Станіслава Мацейовського, то він займав у середині XVI століття посаду сандомирського каштеляна, а пізніше — двірського коронного маршалка. Захоплювався Мацейовський і поезією — «був славний мовою, писав гладенькі вірші».

Але повернімося до історії Лукова, названого на честь нових власників Ма-

цейовіцями, а згодом — Мацієвим. Уже 1557 року Станіслав Мацейовський дістає нову грамоту, тепер уже від короля Сигізмунда II Августа, — на підвищення Мацієва до міського статусу і надання йому Магдебурзького права. Привілеєм передбачалося, зокрема, що маціївські міщани «увільняються з-під влади й судочинства воевод, каштелянів, старост та інших урядовців». Міщанам дозволялося проводити тижневі торги й три річні ярмарки. Водночас власник міста одержував дозвіл «на знак особливої ласки... йому або його спадкоємцеві замок побудувати». Замок справді було побудовано. Пізніше, уже в 1680-х роках, його перебудували наступні власники містечка — Мьончинські, залучивши до цих робіт турків, захоплених поляками в полон під час битви 1683 року під Віднем. З'явився у Мацієві й католицький костюль, що зберігся до наших днів.

1575 року Мацейовські «за купчим записом» продали містечко брацлавському воеводі князеві Вишневецькому. Саме тоді, очевидно, Маціїв дістав герб із зображенням родового знаку цієї князівської родини: «На червоному тлі золотий півмісяць, обернений рогами донизу; під ним золота шестикутна зірка, а над півмісяцем хрест із перехрещеними кінцями». Навіть після того, як Маціїв перейшов до інших власників, на печатках містечка залишався цей герб: зображення його, зокрема, відоме з печатки, датованої 1710 роком.

1658 року містечко у Вишневецьких відкупили князі Сапіги, а ще десятьма роками пізніше — графи Мьончинські.

Володінням Мьончинських Маціїв залишався аж до середини XIX століття. Заходами цього шляхетського роду було розбудовано замок і костюль, збільшено число міських ярмарків до шести. В околиці Мацієва Мьончинським належали 3 винокурні, 3 водяні і один кінний млин, у самому містечку — винокурня, гарбарня та свічковий завод. Водночас домагалося своїх прав і українське населення містечка: 1723 року в Мацієві було побудовано православну церкву святої Параскеви — чудовий витвір народної архітектури, що зберігся до нашого часу.

Цікавою пам'яткою суспільного життя містечка є ратушний архів, що зберігся донині. Він становить п'ять актових книг, датованих 1668—1787 роками. З цих книг ми, зокрема, довідуємося, що маціївський в'їт (бурмістр) виконував водночас обов'язки мирового судді: окремі акти примирення між міщанами засвідчені підписом в'їта і міського гербовою печаткою з зауваженням: «у домі маціївського міщанина пана...».

Володимир ПАНЧЕНКО

**ВСІ УКРАЇНЦІ, ДОРΟΣЛІ І ДІТИ, —
ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ «СЛОВО ПРОСВІТИ»!
ПРОСВІТЯНИ! ЦЕ — ВАША ГАЗЕТА, ВОНА ПРО
ВАС І ДЛЯ ВАС!
НАШ ІНДЕКС 30617.
ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА НА РІК — 7,32 грн.
ПОНАД УСЕ ЦІНУЄМО ДІАЛОГ І ЗАВЖДИ
ПОДІЛЯЄМО ДУМКИ СВОЇХ АВТОРІВ!**

І. Яковлев. Портрет Дмитра Левицького. 1812.
Олія

Дмитро ГОРБАЧОВ, Паола УТЕВСЬКА

ПЕРШИЙ ПОРТРЕТИСТ ІМПЕРІЇ

Продовження. Початок у ч. 9 за 1999 рік

ВІЛЬНОДУМЕЦЬ

80-ті роки — пора прозріння і розчарувань Левицького. Просвітительські балачки Катерини скінчилися закріпаченням тисяч селян, скасуванням автономії України. Яке там уже вольтер'янство, коли 1775 року відтято голову та четвертовано Пугачова. Дворянство іще довго тремтітиме з переляку навіть від однієї згадки про пугачовщину. Минуть роки, і, прочитавши книгу Радіщева «Подорож із Петербурга до Москви», Катерина скаже: «Він бунтівник гірший за Пугачова».

Під ту пору в Левицького з'явилося чимало нових друзів. У гостинному домі Безбородька він зустрічався з диригентом придворного хору, своїм земляком Полторацьким, Миколою Львовим — поетом, перекладачем, ботаніком і музиком, інженером і графіком, архітектором, почесним членом Академії мистецтв, членом Російської Академії з дня її заснування. Він полонив серця і душі всіх, хто його знав. Навколо нього — найталановитіші люди того часу: поети — Хемніцер, Державін, Капніст, Дмитрієв; композитори Д. Бортнянський і Є. Митрофанов. Жаданим гостем у цьому гурті був і Дмитро Левицький.

Доля звела художника і з Миколою Івановичем Новиковим. Це був письменник, пристрасний публіцист, активний борець проти кріпосництва, захисник самобутності національної російської культури. І — непримиренний ворог Катерини II. У своєму журналі «Трутен» він уперто і невтомно полемізує з журналом «Всякая всячина», редактором і автором багатьох матеріалів якого була сама цариця. Але це не лякало гострого пера Новикова. Він висміював лицемірну гру імператриці в «освіченого монарха».

Згодом Дмитро Левицький потоваришував з синами Радіщева, з родиною Воронцових.

Але таке товариство художника не до вподоби цариці, всі вони здаються їй підозрілими. От хоч би й Воронцови. Пускають по руках карикатури на Катерину, що роздаровує своїм фаворитам землі, селян, палаци, казенні гроші. Вона не забула, що саме представник роду Воронцових єдиний не присягнув їй того дня, коли вона стала російською імператрицею, заявивши, що хоч і не поважає Петра III, та поважає закон честі, і поки той живий, ламати присяги не буде.

Двоюрідний брат найближчої подруги імператриці — Катерини Воронцової-Дашкової Артемій Воронцов також аж ніяк не був зразком вірнопідданості.

— У мене не тільки ім'я, а й вдача дідова, — жартував Воронцов. Він був онуком страченого за царювання Анни Іоанівни Артемія Волинського.

— Буїна ви голівонька, — усміхався Левицький, малюючи друга. Обидва, звісно, не здогадувалися, що іще буйнішою голівонькою буде хрещеник Воронцова — Олександр Пушкін. Капніст писав уїдливі сатири на чиновництво і вельмож: *Бери, большой тут нет науки, Бери, что только можно взять. На что ж привешены нам руки, Как не на то, чтоб брать.*

Усіх цих людей імператриця беззвіддивно вважала вільнодумцями, її особистими недругами, людьми вкрай небезпечними.

«НАТЮРМОРТ»

Живопис поєднує кілька жанрів: пейзаж — зображення природи; портрет — зображення людини; сюжетно-тематична картина — зображення подій з життя народу або окремої людини та натюрморт — зображення предметів.

Буває, що художник ставить собі за мету створити композицію з різних речей, які говорять самі за себе. Буває й інакше, коли майстер, відтворюючи певні предмети, прагне розповісти про владу людини, якій вони належать.

Дмитро Левицький уникав сухозлотичі в парадних портретах, навіть у портретах цариці. Та одного разу свідомо вдав до надмірного зображення пишності.

Критичне ставлення художника до тодішніх звичаїв і подій при дворі позначилося на портреті Ланського, молодого фаворита старшої Катерини.

Червононогненим мундир генерал-аншефа, котрий ніколи не воював; вищі ордени; сила-силенна офіційних регалій; стрічки, коштовності. Левицький скомпонував пишний, блискучо-мерехтливий натюрморт, деталі якого характеризують

і Ланського, і ставлення до нього художника: адже регалії генерал-аншефа Ланського — лише прикраси, а не відзнаки справжньої діяльності. І в облямуванні каскаду кольорів, предметів, атрибутів влади живописною плямою сприймається гарненьке юнацьке личко без жодних ознак розуму, як порцелянова лялечка. А увінчує цей натюрморт мармуровий бюст Катерини — як мовчазний коментар до блискучої кар'єри Ланського.

Чи зрозуміла цариця натяк? Мабуть, ні. Мабуть, навіть не припускала, що художник здатний на таку зухвалість.

СУМНИЙ ЮВЛІЙ

Творчість Дмитра Левицького загалом здається оптимістичною і тому, що починав він як майстер веселого рококо, і тому, що просвітитель вважали неодмінною ознакою мистецтва — обнадійливість. Серед створених ним десятків портретів чи не найбільше — парадних, виконаних на замовлення придворного панства.

Але життя художника далеке від суцільного раювання. Не минали його й особисте горе — втрата близьких людей, і розчарування, навіть відчай. Але у творчості він лише раз передав свої гіркоту, біль, тугу.

1779 року в його майстерні серед замовних усміхнених барвистих портретів з'явився темний, як картини Рембрандта, глибинний, як людська доля, портрет небіжчика батька, який десять років тому помер у Києві.

Коли працював над портретом, замикався у майстерні. Волів лишатися наодинці зі своїми думками, згадував батька, Київ, рідні краї.

Вдягнений у скромний одяг священика, старий дититься на нас з невимовним смутком. Обличчя, особливо спитіле чоло, висвітлене так різко, що проступають рельєфно всі ознаки старечої плоти — зморшки, кожен горбочок на шкірі, свинина. Поет краси Дмитро Левицький схилиється перед лицем смерті кривної йому людини.

Довго не розлучався художник з портретом батька. І лише через двадцять років, постарівши, подарував його духовно близькій людині. Нині ця картина зберігається в Трет'яковській галереї.

ПРОФЕСОР АКАДЕМІЇ

Сімнадцять років очолював Дмитро Левицький портретний клас Академії мистецтв. Його учні копіювали картини тих майстрів, яких Левицький вважав найгіднішими наслідування. Якщо уважно простежити вибір та смаки Левицького, переконаємося не тільки у його вимогливості, а й у високій освіченості, ерудиції, у глибоких знаннях історії мистецтв.

Бажання художника виховати в учнів культурні навички певною мірою є продовженням традиції Києво-Могилянської Академії. Саме там викладачі намагалися дати своїм вихованцям якомога ширшу освіту. Левицький був переконаний, що вихованці мають бути обізнані і з музичним мистецтвом.

— Без розуміння музики важко тонко відчувати кольорову гаму. Музика допомагає заглибитись у світ прекрасного, зрозуміти ті почуття людини, які художник повинен передати на полотні, казав він не раз своїм учням.

До речі, один із його вихованців, С. Фомін, став не художником, а музикантом. Академія навіть відрядила його до Болонії удосконалювати майстерність композитора.

Левицький домігся права знайомити майбутніх художників з кожною новою картиною, яка надходила до Ермітажу, копіювати відібрані ним полотна.

То були Рембрандт і Ван Дейк, етюди чоловічих голів Рубенса і Тенірса, «Дівчина з лялькою» та «Портрет молодої людини в капелюсі» Ж. Б. Греза. Та не лише уславлених іноземних майстрів копіювали вихованці Левицького, а й вітчизняних художників, зокрема Антона Лосенка.

В допетровські часи в російському портретному живописі панувало лише площинно-графічне зображення. Петро I вирізав серед інших молодого здібного художника Івана Нікітіна. Він послав його за кордон для ознайомлення та вивчення європейської культури. Повернувшись на батьківщину, Нікітін починає творити у новій для того часу світло-тіньовій, вільній мальовничій європейській манері. Після смерті Петра I, за часів підозріливої Анни Іоанівни, Івана Нікітіна заслали без усякої на те причини до Сибіру. Про нього як про художника забули.

Дмитро Левицький розшукав роботи Нікітіна. Усі, без винятку, учні повинні були копіювати цього забутого російського майстра: «Портрет Петра I» та «Малоросіянина», якого ще називали «Напоольний гетьман», а також «Іван Мазепа».

Сімнадцять років день у день поспішав художник до свого класу в Академії мистецтв.

В ОПАЛІ

Катерина II довго приховувала свою підозрілість і ворожість до вільнодумців. Та, скинувши машкару освіченої цариці, вона жорстоко розправилася з ними.

Заарештовано Новикова, а Безбородько, який спробував за нього заступитися, — в опалі. Вислано з Петербурга поетів Капніста і Державіна. Невдовзі настала черга і Дмитра Левицького.

У державних архівах зберігається безліч документів, які засвідчують і визначні, і навіть дрібязкові події минулого. Але були факти, які старанно приховувалися можновладцями світу цього. До них належать деякі подробиці подорожі Катерини 1787 року на південь країни, зокрема, спорудження так званих «потьомкінських сіл». Для участі в створенні цих бутафорських осель були залучені художники — вихованці Академії мистецтв. Левицького, який ненавидів лицемірство, не могло це не обурювати. Чутки про ставлення Левицького до задуму Потьомкіна, мабуть, дійшли до всевладного фаворита імператриці. Подійкували, що Потьомкін люто зненавидів його.

1787 року Дмитру Левицькому, першому портретистові імперії, художнику з європейським ім'ям, запропонували протягом однієї доби піти у відставку, начебто «за станом здоров'я», хоча прожив він після цього ще 35 років.

Придворні, вельможі більше не замовляють йому своїх портретів. А коли й замовляють — платять мізер. До моральних страждань додалася матеріальна скрута. Важкими були ті 35 років! Художник шукає розради в релігії, у таємних масонських гуртках. Він замкнувся в собі, став суворим.

ПОРТРЕТИ ДРУЗІВ

Імператорський Петербург зробив усе можливе, щоб пере-креслити Дмитра Левицького як художника. Та нікому не під

силу було знищити його талант. Вірні друзі не залишали митця в біді, не зреклися його.

Левицький продовжує малювати. Він створює нову галерею образів, які різко контрастують з пишними, розкішними колишніми парадними портретами. Вони природніші, інтимні, сповнені тепла.

Це передусім портрети родини Воронцових, портрети Львова, Полторацького, Новикова, подружжя Митрофанових.

Подвійний портрет подружжя Митрофанових символізує єдність почуттів, поглядів двох людей, які широко кохають одне одного. Скромний одяг, який нічим не привертає увагу глядача, для художника — другорядна деталь.

Так само не зовнішні пишноти, а розум захоплює в портреті Новикова. З ним Левицький не поривав дружніх стосунків і під час ув'язнення Новикова у Шлісельбурзькій фортеці.

Та художник не цілком утратив шарм рококо. Він оживає на портретах дівчаток Воронцових. Тут Левицький — знову співівець обнадійливої, оптимістичної юності.

І все-таки портрети 90-х років позбавлені тої яскравої, життєрадісної сили, яка уславила Дмитра Левицького — кращого портретиста Російської імперії другої половини XVIII століття.

Коли Олександр I став імператором, офіційне ставлення до Левицького стає кращим, але ненадовго.

ВЕЧІР У ЛЬВОВА

Чим холодніше ставилися до Левицького особи офіційні, тим більшою увагою оточували його друзі. Було це 1788 року. Микола Львов запросив художника в гості:

— Обіцяю вам сюрприз, ще й радісний.

— Які то вже в мене радіощі, — сумовито відповів Левицький.

— Не кажіть. Сюрприз привіз до Петербурга Капніст. А ви ж раді, що Василь повернувся до столиці?

— Радий. Не те слово, — обличчя художника просвітліло.

Увечері він поспішив до друга.

Велика кімната, багато гостей. Коли Дмитро Григорович

Яким Погребняк. Дев'ятиверхий дерев'яний Троїцький собор на Запоріжжі (м. Новосолонськ). 1778

увійшов до покою, назустріч підвелось двос: Капніст і незнайомець років тридцяти. Він почервонів і ледь не виструнчився перед Левицьким.

— Знайомтеся, — мовив Капніст. — Наш одноземець Володимир Боровиковський. Щойно привіз його до Петербурга. Він уславився, виконавши панно для Кременчуцького палацу, в якому зупинялася імператриця під час подорожі на південь. Зобразив Петра I як орача державної ниви і царицю Катерину як сіяча на цій ниві.

— «Сіяча» колось і ми з батьком малювали, тільки не порфіроносного, а біблейського, — похмуро відповів Левицький.

— Не гнівайтесь, Дмитре Григоровичу. Не міг Володимир відмовитися від цього замовлення. Самі розумієте... Як і інші художники. До речі, мій молодий друг — ваш палкий шанувальник і мріє стати вашим учнем. Учився у Лаврський малярні, як і ви колось, вчився і в батька у Миргороді.

— У старого Боровика? — голос Левицького потеплішав. — Я вже не професор, але чого зможу — залюбки навчатиму.

І вже ласкаво звертаючись до Боровиковського, запитав: — А як там у Києві? Чи так, як і за моїх часів, перемають гравюри, копіюють портрети Богдана Хмельницького та козаків-бандуристів, що ото співають:

*Надія в мене певна — мушкет стрілаха,
Та це не заржавіла шабля моя сваха!*

— Все, як і колось. Один малює обличчя, другий — руки, третій — бунчуки та клейноди.

У кімнаті почувся поблажливий смішок і стих, коли Боровиковський почав розповідати про новий осередок українського малярства в Миргороді. Про собор у Самарі, на Запоріжжі, збудований козаками з одного лише дерева, без жодного залізного цвяха. Про легенди, пов'язані з цим собором...

Так познайомилися, а згодом потоваришували два великі митці. Дружба ця тривала до останніх днів життя Левицького. А вони, ці останні роки художника, були гіркими й нелегкими.

Коли помер 1822 року, урядові газети навіть не згадали про його смерть.

СИБІРСЬКА ОДІССЕЯ ЗАПОРІЖЦІВ

В історії Війська Запорізького Низового є чимало сторінок, які до цього часу або маловідомі, або ще не прочитані. Куди тільки не водили наших предків батьки-отамани «на герць погуляти, слави здобувати» — в Москву, Польщу, Францію, не говорячи вже про Туреччину і Крим. По волі і по неволі були наші лицарі в Сибіру і навіть на далекій Алясці. А згадаймо, яку веремію вчинив у далеких від рідного краю землях запорізький козак Омелько Пугач, відомий у Російській імперії, який він мало не вкоротив віку, як Смелян Пугачов. Цікавий епізод із сибірського життя за участю запорізьких козаків розшукав у минулому столітті серед неопублікованих архівних матеріалів професор Харківського університету Л. Буцинський.

Треба сказати, що після загарбання Кучумової держави в XV ст. Москва робила все, аби шойно придбана «земліца» була найскоріше колонізована. Проте охочих їхати на нові місця в Московському царстві катастрофічно бракувало. Тому заселення Сибіру здійснювалося майже силоміць. Туди засилалося багато різного непевного люду, часто звичайних злодіїв, для яких поняття моралі, совісті, закону було дуже й дуже далеким і незрозумілим. Уряд, між тим, поселенців усяляко заохочував до осідлого життя: надавалися необмежені земельні наділи, кошти на розвиток господарства, посівний матеріал, худоба тощо. Але новоспечені селяни все це швидко прогулювали, пропивали, а як жити потім не було за що, то збивались у ватаги і грабували всіх, хто тільки попадався на їхньому шляху. Не кращими були і сибірські служилі государеві люди, а також і сибірські козаки, про що є безліч документальних свідчень.

Наша історія про запоріжців датується 1619 роком. Невідомо, за яких обставин п'ятдесят козаків потрапили в московський полон. У ті часи козацьке військо брало участь у частих війнах із Московським царством на боці Речі Посполитої. Під час так званої Смути козаки допомагали саджати на московський трон усіх Лжедмитріїв. У 1618—1619 роках двадцяти тисячне військо гетьмана П. Сагайдачного підтримало польського короля Владислава в його змаганнях за московський

трон. Тоді «всапагубний враг Сагайдачний с остальними Запорогги» взяв Москву, здобув і знищив Калугу, Єлець та ряд інших міст. Козацькі загони здійснювали рейди по всій Московській землі і буквально спустошили її.

Брак кадрів, особливо військових, у тодішньому Московському царстві, істотно ослабленому під час Смути, примушував використовувати на государевій службі, особливо на близьких і дальніх окраїнах, навіть військовополонених без їхньої на те згоди. Отже, в той час команда з п'ятдесяти військовополонених запоріжців була під орудою воеводи в м. Алатир (це в сучасній Чувашії). Козаки всіляко чинили опір намаганням примусити їх служити Москві, проти якої вони воювали і в якій вбачали ворога. В малолюдному містечку, розташованому на межі степу, дикою поля, запоріжці так опанували ситуацією, що тамтешній воевода змушений був скаргитися цареві: «Запорожские черкесы (тодішня назва українців у московських документах) ходят в городе со всяким боем и чинят великий задор, а по которым дворам они стоят и те дворники приходят и говорят, что де черкесы похваляются всяким лихим злым умышлением и выспрашивают, сколь далече к Дону». А реальність їхньої втечі була очевидною, бо мали вони добрих коней, зброю, палке бажання вирватися на волю. Тож утримати їх від втечі і приборкати годі було думати.

Реакцією на лист воеводи стало те, що цар Михайло Федорович наказав із цього небезпечного гурту вибрати сорок чоловік і заслати до Тобольська. Там їх мали збити пішими козаками, надати грошові і хлібне жалування нарівні з місцевими сибірськими козаками та примусити нести службу.

Повернутися в Україну до січового товариства за такої далечини стало набагато складнішим. Але, небажаючи служити ворогові, хлопці в Сибіру не засиділися. В 1620 році, скориставшись нагодою, втекли перші вісімнадцять запоріжців.

А було це так. Томський воевода спорядив караван суден, щоб переправити вантаж хліба та 560 рублів (сума на ті часи дуже велика) із Тобольська в Томськ. Караван мав спуститися по Іртишу до впадіння його в Об, потім по Обі піднятися про-

ти течії до Томська. Шлях неблизький і небезпечний. На караван часто й густо на воді й на берегах чатували розбійники, які полювали за товаром. Із цим караваном переселилися до Томська і дев'ятнадцять литовських військовополонених. Караван було доручено конвоювати вісімнадцяти запорізьким козакам на чолі з отаманом Шершнем. Для нагляду за ними було приставлено кілька томських козаків.

Спочатку в дорогу вирушила перша партія з хлібом. Друга партія служилих томських людей вирушила пізніше і мала з собою згадані 560 рублів.

Коли перша група дійшла до місця впадіння Іртиша в Об, запоріжці разом із литвинами перебили усіх томських козаків, які були з ними. Дочекавшись служилих людей, які везли гроші, побили і їх. Далі виникла проблема, як з найменшими втратами пройти кілька тисяч кілометрів ворожою територією, де на кожному кроці чатувала небезпека і перспектива знову опинитися в полоні. Немаючи змоги обтяжувати себе вантажем з усім необхідним, в тім числі й харчами, бо йти треба було пішки, вони, забравши гроші, манівцями рушили в неблизький світ туди, де «ясні зорі, тихі води». Ішли вони вниз по Обі, затим через басейн Печори, Північної Двіни, Онеги. Далі мали намір пройти до України.

Випадковий подорожній, із томських козаків, проїздив через місце побоїща і, углядівши там місцевих жителів, які розбирали по домівках кинутий хліб, учинив їм допит. Довідавшись, що сталося, чимдуж кинувся до м. Тобольська з донесенням воеводи про пригоду.

Той послав гіньця до Березова з наказом будь-що піймати і повернути втікачів. Але запоріжці з литвинами були вже далеко. Вони проминули Урал, по дорозі поповнивши свою касу за рахунок валки купців, у яких відібрали 180 рублів і 30 золотників перлин. Сибірські козаки, послані по Шершня та його гурт, утікачів не догнали. Через те спересердя напали на іншу валку купців і пограбували, з чим додому й повернулися.

Знайшовся лише один відчайдуш — син боярський із Тобольська, який із п'ятма сибірськими козаками продовжив погону. Запоріжців, однак, він не догнав, бо ті випередили його на кілька днів і йшли, ні

на мить не зупиняючись, прокладаючи собі дорогу де зухвальством, де грошима. Є свідчення їхніх контактів із властями на теренах нинішньої Архангельської області.

Так, пустозерський воевода Анкіфов, зустрівши їх біля р. Печори, був до них дуже привітним: нагодував, напоїв, продав їм горілки і навіть дав можливість помитися в лазні. Таку свою поведінку він згодом пояснював тим, що гості начебто ввели його в оману, назвавшись томськими козаками, які, мовляв, ідуть до царя з важливою справою. Але місцеві селяни стверджували, що запоріжці зібрали поміж себе 50 рублів і вручили їх воеводі, що й вирішило справу на взаємну користь і задоволення. А от, проходячи повз містечко Яренськ на р. Вичегді, воеводи, який виявив надмірну цікавість, хто вони, звідки й куди прямують, вони відрізали: «А вам то що до того, хто ми і куди йдемо?». На тому й розійшлися.

Усе йшло гаразд, поки не добралися до м. Каргополя, поблизу озера Лача. На жаль, серед них знайшовся один зрадник. Від групи втік козак і один із провідників. Вони дали знати воеводі. Той підняв селян, підсилив їх півготною стрільцею з каргопольської залози. Вони кинулись навздогін і догнали козаків у лісі. Шершень з товаришами прийняв бій. Частина його людей загинула, частина потрапила в полон. Сам же він із чотирма товаришами пробився. Подальша їхня доля невідома. Вважається, що вони благополучно дійшли додому.

Решта запоріжців із цієї команди, ті, що залишилися у Сибіру, за донесенням тюменського воеводи, втекли до калмиків. Це сталося під час експедиції на озеро Ямишеве, куди вони були відправлені по сіль. Тут події розвивалися не так драматично, як з отаманом Шершнем та його групою. Ймовірно, що від калмиків вони без перешкод добралися в Україну.

Так закінчилася сибірська одиссея вільних синів Запоріжжя, яких Москва хотіла проти їхньої волі використати на своїй службі. Добрий приклад нащадкам: «Нехай ворог знає, повік не гадає знущатися над козаком!».

**Гарій КАЛАЙДА,
м. Запоріжжя**

НОВУ ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ СВЯТОГО ДУХА БУДЕ ЗБУДОВАНО В КИЄВІ

Проект храму Святого Духа

на мальовничому березі Русанівського каналу. Це буде перший і поки що єдиний храм для віруючих Української православної Церкви Київського Патріархату на Лівобережжі столиці. Вже завершено ескізний проект цієї децю незвичної, як на нинішні часи, церкви.

Проект храму розроблено фахівцями АТ «Київпроект», майстерні під керівництвом лауреата Державної премії в галузі архітектури і будівництва Ярослава Кравчука. Цей індивідуальний проект є децю незвичним через те, що увібрав у себе багато архітектурних стилів древньоцерковного зодчества: візантійський, давньоруський, бароко та інші. Завдяки цьому фахівці змогли вдало передати у гармонічних архітектурних формах глибоке символічне значення самої назви Церкви Святого Духа. Ще однією особливою ознакою проекту є те, що при його розробці використані не тільки зовнішні архітектурні елементи стародавнього зодчества, але й деякі, майже забуті, секрети будівельників давніх часів. Так, наприклад, будівельний розчин буде доповнений такими додатками, що після його застигання стіни являтимуть собою суцільний моноліт. За давньою традицією

розроблено і звукоакустичне проектування, що передбачає встановлення у стіни керамічних (глиняних) звукорезонаторів, за зразком Софійського кафедрального собору. У підвальній частині запроєктовано будівництво баптистерію для проведення Таїнств Святого Хрещення. Сама церква має одну велику позолотну баню, що здійсмається на висоту 33 метри.

Місце для будівництва церкви та Пам'ятний хрест, що встановлений тут, були освячені у серпні минулого року Святійшим Патріархом Філаретом. Керівництво студії телевізійних фільмів «Укртелефільм» на чолі з паном Ярославом Голінським дало офіційну згоду на виділення частини земельної ділянки студії для спорудження церкви. За наявності коштів будівництво Церкви Святого Духа можна було б розпочати вже наступного року і за 2—3 роки повністю завершити.

Та через відсутність коштів подальша розробка необхідної проектної документації, як і саме будівництво, перебуває під загрозою зупинки.

Ще з давніх часів спорудження храмів завжди було предметом благодійництва, традиції якого в Україні пов'язані з постатями князя Володимира Великого, Ярослава Мудрого, гетьманів Сагайдачного, Мазепи, а пізніше — з українськими підприємцями, такими як Терещенко, багатьма іншими славними людьми, що творили історію України. Тому й ми, уповаючи на Бога, сподіваємося, що серед представників сучасної української бізнесової еліти знайдуться гідні продовжувачі шляхетних традицій благодійництва і нададуть необхідну допомогу в будівництві цієї неповторної архітектурної окраси — Церкви Святого Духа.

Наш розрахунковий рахунок:
26 009 000 194 001 у Центральній філії АКБ «Надра», МФО 322 584, код ЗКПО 23 728 655.

**Священник Олександр,
настоятель Свято-Духівської
парафії УПЦ КП**

**Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Реєстраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота**

**Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редколегія: Л. Голота, Я. Гоян,
А. Журавський, П. Мовчан,
А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук**
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

**Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1,
завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.**

Індекс 30617. Зам. № 0331210. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»